РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК IV. ЖОВКВА. ЛИСТОПАД 1936 РОКУ ЧИСЛО 11 (47).

Гнучкість української мови.

Про подвійні форми.

Темно *в* хаті, як *у* домовині. Роби до поту, а їж *ув* охоту. Як *у* воду *в*пав. Ой *у*дова, бідна *в*дова та й плакати стала. Багатого *й* шило голило, а нас *і* бритва не бере. Кличе мати *Й*вана, а наш *І*ван *і* не чує. Він *іще* не прийшов, вона не прибула *ще*. Нагодуй моїх діток, *іс*купай, *іс*повий. Підкралися, щоб *із*лякать. Любіть одне 'дного.

Розкажіть, як змінюється прийменник *у-в* та сполучник *і-й*. Коли пишемо *із* зам. *з*? (див. завдання 415). Коли пишемо *іще*, а коли *ще*? (див. завдання 425).

Та й схилив же головоньку сивому кон*ю* на гривоньку (Дума). Дарованому кон*еві* в зуби не дивляться. Останн*єє* літо бачу я золот*е* сво*є* жито. Опухл*а* дитина голодн*ая* мре. Сам здоров знаєш. Привітен, наче небеса. І хто т*еє* знає, де милий ночує: чи в темн*ому* гаю, чи в бистр*ім* Дунаю коня напува? Найде*м* у гаї т*ую* калину (Шевченко). І служи*ти*му зайц*ю* гніздом, буду гину*ть* на шляху (Франко). Тра пильнува*ть* і коха*ти* родину (М. Старицький). Та гей, бики: зоре*мо* поле, посіє*м* яр*еє* зерно (Руданський). Нем*а* на світі України, нем*ає* другого Дніпра (Шевченко). Геть укрила*сь* килимами, огорнула*ся* лугами (М. Старицький). Страшніш тюрма у рідній хаті (Кониський). Може долю знайду, а скоріш пропаду (Б. Грінченко).

Перерахуйте всі найчастіші подвійні форми в українській мові. Що таке гнучкість мови? Яка користь від цієї гнучкости?

Українська літературна мова визначається великою **гнучкістю** своєї звукової будови, що надає їй виразної **милозвучности** й виявляється в тому, що деякі звуки легко змінюються на інші (голосні на приголосні, а приголосні на голосні), а в кінці слів, часом і на початку, голосні відпадають.

Українська мова не любить збігу однакових, а особливо голосних звуків у словах, що стоять суспіль себе, — цебто в кінці попереднього слова та в початку дальшого, й оминає такий збіг різними способами. Мова наша любить, щоб по закінченні на голосний попереднього слова дальше слово розпочиналося з приголосного, а по закінченні на приголосний, — щоб розпочиналося з голосного.

Українська літературна мова знає оці найчастіші випадки звукової гнучкости: По голоснім звуці попереднього слова пишемо: *в*, *й*, *ще*, *б*, *ж*, *з*, а по приголоснім: *у*, *і*, *іще*, *би*, *же*, *із*, напр.: Сестра *й* брат *у* школі, Брат *і* сестра *в* школі, Буду *ще* співати, Будуть *іще* співати, Узяла *б же* ти, Узяв *би ж* ти, Вийшов *із* дому, Вийшла *з* дому, і т. ін., докладніш див. завдання ч.ч. 415, 425, 410, 203-204. Правил цих дотримуємо обов'язково

в звичайній літературній мові, але не завжди в мові віршованій, хоч кращі поети по змозі таки дотримуються цих правил. Крім цього, декілька слів, головно прислівники, можуть губити свою кінцеву голосну, напр.: чому — чом, знову — знов, хоча — хоч і т. ін., див. завдання ч. 422.

Крім цього, українська літературна мова знає ще багато подвійних форм, яких вільно вживати одну замість однієї. Це будуть: 1) Давальний відмінок однини чол. роду звичайно закінчується на *-ові*, *-еві*, або (рідше) на архаїчне *-у*, *-ю:* коневі — коню, див. завдання 91-92. 2) Звичайно прикметники та займенники мають коротку форму: добра, добре, добру, добрі, та, ця, те, це, ту, цю, ті, ці, але можуть мати й повну: добрая, добреє, добрую, добрії, тая, цяя, теє, цеє, тую, цюю, тії, ції, див. завдання 257. 3) Прикметник чол. роду назовного відмінку звичайно буває в повній формі на *-ий* чи *-ій,* але часом буває й коротка форма: винен, годен, кожен, дрібен і т. ін., див. 259 завдання. 4) Місцевий відмінок однини прикметників чол. і ніякого роду, а також займенників тих же родів звичайно закінчується на *-ім*, але й закінчення *-ому* тепер так само часте: на добрім — на доброму, див. 270-271 завдання. 5) Присвійні займенники: мій, твій, свій у родовім відмінку мають форму: мого, твого, свого, а в давальнім: моєму, твоєму, своєму; значно рідше вживаються й форми: мойого, твойого, свойого, мойому, твойому, свойому; див. 324 завдання. 6) Майбутній час має дві рівновживані формі: буду ходити — ходитиму, див. 217 завдання. 7) Дієслівне закінчення 3 ос. однини *-ає*, *-яє* може губити своє кінцеве *-є*: розмовляє — розмовля, див. 223 завдання. 8) Займенникова частка *-ся* по голосній та по *в*, *й* може скорочуватись на *-сь:* паслась, узялись, ставсь, не бійсь і т. ін., див 195 завдання. 9) Дієйменник, крім звичайної форми на *-ти*, може закінчуватись (рідше) і на *-ть:* ходи́ти — ходи́ть і т. ін., див. 26-й виклад. 10) В 1-й особі множини часу теперішнього панує *-мо*, але може бути й *м:* ходимо — ходим, див. 194, 226 завдання. 11) В наказовім способі може бути закінчення *-ім*, *-іть*, або *-імо*, *-іте*, див. 206 завдання. 12) Прислівникове закінчення *іше* частіш уживається в формі скороченій на *-іш:* скоріше — скоріш, див. 373 завдання (і виклад 43, 6).

До подвійних форм належить іще вживання т. зв. члена (див. завдання 315) та часток (див. виклад 50), — вони надзвичайно оживлюють мову, і в мові поетичній, як і в мові живій взагалі, ними треба користатися якнайбільш; мова народня переповнена цими формами, особливо частками.

Крім цього, сюди належать і форми складених прийменників, яких у нашій мові, особливо в західніх говорах її, не мало: край — покрай, над — понад, серед посеред, через — почерез, проти — супроти і т. ін. (див. 22 виклад). Добрі знавці мови широко вживають складених прийменників.

Така велика гнучкість української мови надзвичайно вигідна нашим поетам, бо дає їм можливість легко писати ритмічною мовою. Вільно поетові вжити тієї чи тієї з двох існуючих у літературній мові форм, що й зветься **поетичною волею** (licentia poëtica), але коли поет уживає форми, в літературній мові недопуще́ної, то це вважаємо за звичайну помилку, а не за поетичну волю.

Завдання 415 Прийменники чи наростки *у* — *в* та сполучники *і* — *й* у літературній мові завжди чергуються між собою ось так:

1. По голосній попереднього слова треба писати *в*, *й*, а по приголосній *у*, *і*: Вона *в* хаті, він *у* хаті, брат *і* сестра, сестра *й* брат.

2. Коли слово починається ненаголошеним *у*, *і*, то по голосній попереднього слова пишемо *в*, *й*, а по приголосній *у*, *і*: Прийшов *у*читель до *в*чителя. Прибіг *І*ван до *Й*вана, на йм'я, до Йсуса.

3. На початку ре́чення, а особливо, коли далі йдуть дві чи більше при́голосні, пишемо *і* та *у*: І босе, і голе, Ідуть дівчата в поле жати, У латаній свитиночці, Утни, батьку. Але цього правила не додержуємо конче скрізь, — на початку речення звичайно не пишемо *й*, але можна писати й *в*, напр.: В селі довго говорили, Вміла мати брови дати. Коли ж по такім *в* ідуть дві

приголосні, тоді не зміняємо *у* на *в*, пишемо *у*: У страха очі великі.

4. По знаку розділовім, напр. по перетинці чи комі (знак ,) так само частіш пишемо *у*, *і*, як на початку речення: І над водою, і над гаєм. Зійде сонце — утру сльози.

5. Не кожна людина говорить плавко, рівно, а все робимо хоч маленькі перерви (павзи) в своїй мові. Ось ці перерви змінюють нам головні правила милозвучности мови, бо по такій перерві легше починати дальшу мову з *у* чи *і*, як і по знаках розділових. Ці перерви звичайно робимо по своїй уподобі в живій мові, але в писанні ліпше їх оминати.

6. Коли звуки *і*, *у* йдуть у слові за приставкою, що кінчиться голосним звуком, то звичайно вони змінюються на *й*, *в*, напр.: прийми, вийде, знайде, прийменник, займенник, на йменя, та й (а не тай), неймовірний, найпевніше, Ізрайля, навчитись, навчитель, заввага, завважити, повчитись, вивчитись, завмирати, завтра.

7. Коли наголос (акцент) падає на початкові *і* чи *у*, то вони тоді ніколи не змінюються на *й*, *в*, напр.: інший, Ївга, усміх, успіх, ухо, утиск.

8. Чужі недавнопозичені слова так само ніколи не міняють свого початкового *і*, *у* на *й*, *в*, напр.: ідея, Урал, університет, улан.

9. Коли початкове *в* чи *у* не наросткові, а корені звуки, тоді вони зістаються незмінні: влада, власний, вражий, враження, ужівка, уздечка, узький, узенький, утеня, утя і т. ін.

10. Приставка *у* перед двома приголосними не міняється на *в*, якщо повстав би немилозвучний збіг трьох приголосних: узгодження, уклін, ускладнений, успішний, ухвала і т. ін,

11. Коли по сполучнику *і* далі йде слово, що починається з двох приголосних, а попереднє слово закінчується голосною, тоді ліпше заміняти таке *і* на *та*, напр.: Я та всі (або: Я й усі), горе та страх.

12. Коли попереднє слово закінчується приголосною, а дальше починається голосною, тоді часом (не завжди, й не послідовно) уживають подвоєного прийменника *ув*, напр.: Роби до поту, а їж *ув* охоту, Як *ув* око вліпив, Зіставсь *ув* убозстві, Кохатись *ув* одних книжках. Мигтить *ув* очах (тут, власне: у вочах).

13. У словах „Україна, український" початкове *у* ненаголошене, а тому може мінятися на *в*. Шевченко пише: А Вкраїна, Заснула Вкраїна, У свою Вкраїну. Так само: На вкраїнських нивах. Але тепер слів „Україна, український" частіш уживають незмінно.

14. Деякі слова зовсім не змінюють свого початкового *в* на *у*, напр.: взагалі, вдоволений, взірцевий, влучний, або *у* на *в*: увага, уважний, ув'язнити, угода, угорський, умова, уривок, ускладнювати, успішний, установа, учасник, ушкоджений і деякі ін., а також деякі слова вивідні від них. А деякі слова розрізняються навіть своїм значенням: вдача (характер) — удача (успіх), взір (зразок) — узір (візерунок), вправа (в чому) — управа (уряд), вступ (вхід) — уступ (уривок), усувати (звільняти) — всувати (встромляти), усунення — всунення, укладати — вкладати, вплив (кого на що) — уплив (чого куди, текти), уразу (хвороба) — враз (разом), уряд (правління) — вряд (прислівник — поруч).

15. Треба мати ще на увазі, що в нашій мові сполучення голосного зо звуком *в* чи *й* творить рід двозвука: -ав, -ев, -єв, -ив, -ів, -їв, -ов, -ув, -юв, -яв, -ай, -ей, -єй, -ий, -ій, -їй, -уй, -юй, -яй, а тому по цих сполученнях легше вживати приголосних *в*, *й*, аніж *у*, *і*, напр.: прибув *в* місто, святий *в* кожному, грай *й* мені, вигубив *в*сіх і т. ін., а особливо перед голосним: прибув *в* Азію, плинув *в* Італію. Перед двома приголосними дальшого слова легше ставити *у* й по голосному: тема *у* Франка, пішла *у* внутрішній і т. ін.

Оцих правил гнучкости *в* — *у*, *й* — *і* конче вживаємо скрізь, де пишемо літературною мовою. Але в живій вимові та в віршах чи взагалі в ритмічній мові цих правил не завжди дотримуємо, а то тому, що по перерві (по павзі) в живій мові легше дальше слово починати на голосну, аніж на приголосну.

Напишіть по п'ять речень на зміну *у* — *в*, *і* — *й*.

Завдання 416. Спишіть оці речення й замість ... поставте букву, яка потрібна.

Варвара ночі ...вірвала. Злякався, аж очкур ...вірвався. Що з воза ...пало, те пропало. Як ... воду ...пав. Батько ... мати, брат ... сестра. За сотника ...вана, сотником ...ваном. Козаченько ...немігся. Брат ...ще ...де, сестра ...же ...дома. Темно, хоч у... око стріль. Брат ...з сестрою помиряться. Давніш... люди жили заможніш...

Завдання 417. Напишіть 10 прикладів на вживання *ув* (див завдання 415, 12). Пам'ятайте, що вживати *ув* не обов'язково, — можна вжити *в* чи *у*, особливо в мові живій.

Завдання 418. В західніх наших говорах ненаголошене початкове *о* слова (приставка) часто переходить на *у*, а це *у* змінюють на *в*: вхристити (*о*христити > *у*христити > *в*христити), вжинити, вдягати і т. ін. Не говоріть і не пишіть так! Спишіть оце:

По-літературному треба так говорити й писати: оглухнути, одружитися, одягатися, оженити, охристити, обіцяти, оборона, обутий, одуріти.

Завдання 419. Звук *і* по голосному може скорочуватися (редукуватися) на *й*: при*і*менник — при*й*менник, за*і*менник – за*й*менник, Мо*і*сей — Мо*й*сей, Ізра*і*ля — Ізра*й*ля. Поясніть, чому кажемо *і*менник і *й*менник?

Завдання 420. Початкове *о* в слові *один* та в прийменнику *од*, рідше в інших словах, коли тільки стоїть по голосній попереднього слова (найчастіш — прийменника), звичайно заникає, а цей заник зазначаємо апострофом. Перепишіть оці приклади:

Їдеш на 'дин день, а хліба бери на тиждень. На 'дній руці пучки. Хоче мене

мати за нелюба 'ддати. Ні 'дмолитися, ні 'дговоритися. Сподіваюся до 'станку.

Зо старого *к* у наших говірках повстало *д*, напр.: д хаті. Не пишіть *д'* хаті, а без апострофа: д хаті, бож тут ніякого *о* не випало.

Завдання 421. Займенники *цей*, *той*, *такий* і прислівники *так*, *тоді* можуть мати приставне *о:* оцей, отому, отаких, отоді, отак. Обидві формі — з *о-* чи без нього — рівновживані.

Скажіть кілька прикладів на таке приставне *о-*.

Завдання 422. Запам'ятайте, що деякі прислівники, сполучники, частки й прийменники, напр.: знову, чому, позаду, попереду, відсіля, відтіля, хоча, звідкіля, звідтіля, лише, навкруги, тепера, варто можуть губити свою кінцеву ненаголошену голосну: знов, чом, позад, поперед, відсіль, відтіль, хоч, звідкіль, звідтіль, лиш, навкруг, тепер, варт і ін.

Завдання 423. В живій народній мові дуже часто вживають приставки *із-* замість *з-*; за народньою мовою так само й деякі наші письменники кохаються в таких *із-*, особливо по приголосній попереднього слова. Перепишіть оці приклади з українських Дум:

Шлик іздіймає. Все моє поле конем ізорав. Так іскажемо. Город мечем ісплюндрував. Чоловіка з своїх рук іспустили. Перстень ізняв. Пола з полою исходжає.

Пишемо: звідти, звідси, знов, знову, або: ізвідти, ізвідси, ізнов, ізнову.

Завдання 424. Слова: мла, лжа, рвати, лляти й деякі інші, що починаються двома приголосними, можуть приймати на початку *і-*. Такі форми часті в живій народній мові та в старших письменників. Перепишіть оці приклади з „Чорної Ради" П. Куліша:

Щось іграє. Чорне море йграє. Кров іллють. Щоб йти. Який заряд імчить так швидко.

Завдання 425. По голосній пишемо *ще*, або *йще*, а по приголосній *іще:* Він іще приніс, вона ще принесла. Напишіть по 3 приклади на *ще* — *іще*.

Завдання 426. Займенниковий підмет в українській мові звичайно вживається, але може бути й легко опущений, через що повстають подвійні форми: Прийду — я прийду, Ходимо — ми ходимо й т. ін. Виясніть оце на прикладах із „Кобзаря":

Я в хаті мучився колись. Не називаю її раєм, тії хатиночки у гаї. Для кого в світі живете? Ви в наймах виросли. Ми в раї пекло розвели, лани братами оремо. А подивися та спитай, що там твориться. Ні, не знаю. Старії очі веселю.

Завдання 427. Українська мова дуже багата на найрізніші частки (див. завдання 404-409), якими знавці мови дуже вміло користаються. Скажіть декілька речень із частками.

Завдання 428. Кожне окреме слово й кожна окрема граматична форма мають свій сталий наголос. Українська літературна мова тепер сильно прагне до того, щоб усталити літературну вимову, хоч подвійні наголоси в нас, на жаль, іще існують, напр.: бу́ду́чий, га́ньба́, за́вжди́, зви́ча́й, зло́ба́, зо́всі́м, ме́шка́ння, набли́зи́тись, не́сти́, обрі́за́ння, поста́рі́ти, робі́тни́к, смі́ли́вий, спо́кі́й, срі́бло́, я́сни́й, всі моли́тви́, всі бо́ги́, до ча́су́, до шля́ху́, в кра́ю́, стра́ху́, у́ста́ і т. ін. Поет у віршах мусить давати тільки літературні наголоси, коли ж він від них відступає, то це буде не поетична воля, а проста помилка.

Оминайте нелітературних наголосів у вашій вимові!

Завдання 429. Напишіть оповідання: *Хто сміється, тому не минеться.*

Чистота й правильність української мови.[1]

60. „І для слави пливете високо й сміло соколами" (33). Чому: для слави, а не: до слави, по славу, на славу, або: за славою? Поет вибрав (знов муза-збиточниця!) якраз незвичне й трохи чуже. Бо що ж воно значить: плисти високо ...для слави? заради слави? задля слави? щоб здобути славу? тоді: до слави — краще виконає те завдання. А слава — не дама середньовічного лицаря, що то він для неї на турнірах змагався.

61. „Ви шестокрильцями із роду не слабосилого!" (ст. 34). В такій синтаксичній конструкції треба додуматись пропущеного: стали, поробилися, як напр.: великими панами, зрадниками, блюдолизами. Справді ж повинно бути пропущено — як завжди — є (були); тільки в цьому випадку складня вимагає речівника (чи його намісника) в називному, не в орудному, — напр.: він зроду характерник, чаклун, вона відьма, відьомського кодла. Конструкція з називним залишається й тоді, коли слово „бути" не пропущене:

Такий був музика Пейсах Лейдерман
(Мод. Левицький: Щастя Пейсаха Л.).

Якби я був лицар і мав панцир добрий
(І. Франко).

[1] Замітки про мову „Слова про Ігорів полк" у перекладі Св. Гординського.

Якби я не дурень, що лиш в думах кисне
(І. Франко).

Чи вік протиняюсь, один промандрую
(П. Грабовський: Мандрівець).

62. „Хіба ж ви не волості здобули княжі звитяжним жеребом вояцьким? Що ж золоті шоломи ваші“ (ст. 34). Перша увага. Потрохи зміняється сенс речення, коли заперечення *не* віднесене до волості, замість до „звитяжним жеребом“, бо в оригіналі: хіба не звитяжним жеребом здобули ви... і т. д. Друга. Слово „вояцький“ не підходить до стилю поважного, взагалі на тлі епосу XII в. воно якесь регіональне. Це те саме, що: жовнірський, т. зн. такий, що стосується до жовніра (слово західньоукраїнське). Маємо ще: військовий — це такий, що стосується до війська (І. Огієнко: Словн. м. сл. 19), воєнний — такий, що стосується до війни (там же), але ніодне тут не годиться. Думаю, що найкраще можна б передати це місце одним із цих сполучень: жеребом бойовим, жеребом-війною, жеребом-борнею (жеребом-боєм-боротьбою). Третя. Не: що ж ваші золоті шоломи, тільки: де ж ваші золоті шоломи. Так буде ясніш.

63. Неясне місце стало ще більш неясним. В оригіналі не знаємо, хто говорить до Ізяслава, в переспіві він сам: під щитами, порубаний мечами, ллючи кров із ран, — промовляє: Князю, галич твою дружину прикрила крильми... Якщо не дивуватись уже, що Ізяслав порубаний промовляє, тоді таки дивуватись треба, кому він це говорить. Чи сам собі?

64. „Сокирами брами розмів“ (ст. 37). Що таке: розмів? від мести, розмести, чи: метати, розметати (в літ. мові рідке)? Перше невідповідне, а в другому форма була б не така; двох форм ідентичних від а) розмести, і б) розметати, в часі минулому нема. Може: розвів (розводити руками), або просто: розбив (сокирами).

65. „І від тіла хижо живу душу вивівають“ (ст. 38). Способове окреслення „хижо“ в реченні: душу від тіла вивівають (до речі: віють, очищають, чи відділяють, як зерно від полови), не згідне зо значенням дієслова, що з ним воно зв'язане. Бо можна хижо скочити, схопити, розідрати і т. п., але не вивівати. Якщо порівняння — смерть на бойовищі й віяння на току — мало б бути повне, тоді треба сказати: живо, жваво.

66. „Їх кістки білляві“ (ст. 38). Ми вже бачили раз таке розведення барви (вовки сіряві), і ще раз зазначимо, що така зміна віддає ненатуральністю епітету. Література знає: у мертвих білі кості, у живих жовті кості.

Біле тіло козацьке-молодецьке
коло жовтої кості пошмугляло
(Дума: Плач невольників на каторзі).

Тут тобі не ходити,
білого тіла не в'ялити,
жовтої кости не млоїти
(Леся Укр.: Лісова Пісня).

А салдацькі білі кості под снігом лежать
(Воєнна пісня).

67. „Та душа в відважнім тілі, хоч і віща, він ізчаста зазнавав біди й нещастя“ (ст. 38-39). Трудно скорочувати зложене речення, що без допомічних речівників і пояснильних частин ставить ув один синтактичний зв'язок два різні роди (чоловічий і жіночий): душа віща — він зазнавав... Треба одного роду зректись, або дати пояснильні частини: а) душа віща зазнала нераз нещастя, б) хоч і віща душа була в його тілі, проте нераз він зазнав нещастя.

68. „Ой, землі стогнати руській довго, як згадати дні щасливі давні“ (ст. 39). Переставлення в першому рядку — ніби викликане віршовою ритмікою слів — непотрібне, і краще буде: ой стогнати землі..., або щоб чулий трохей вийшов таки непорочно чистий (землі — його трохи зіпсувало б), можна дати множину: ой стогнати зе́млям руським. А замість: як згадати, — ізгадавши. З цього багато користи: мелодійність і милозвучність слова (дифтонг, нема збігу трьох приголосних: -к -зг), стилістично гладше, й синтактично простіш.

69. „На Дунаю Ярославна затужена кличе, Зозулею самотньою уранці кигиче“ (ст. 40). Форма: затужена — як дієприкм. мин. часу переємн. в. від тужити — таки дуже штучна. Замість неї творимо звичайно сполучення описові: тугою сповитий, в журбі-тузі й т. п. А

далі — Ярославна нікого не кличе, вона: плаче, ридає, голосить. В другому рядку бачимо (бо такого дива чути не можемо), що зозуля... кигиче. А тим часом зозуля тільки кукає, кує, співає.

Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає, або кричить
(Т. Шевченко: Ми вкупочці).

Е-е... люлі...
Питала зозулі, —
Зозуля кувала,
Правдоньку казала
(Т. Шевченкк: Сова).

Прилітає зозуленька
Над ними кувати
(Т. Шевченко: Причинна).

Кує зозуля. Б'є молоточком у кришта-
льовий великий дзвін: ку-ку! ку-ку!
(М. Коцюбинський: Intermezzo).

Не гаразд забирати в чайки голос і давати його зозулі. Як підем по цій дорозі передавати далі, — тоді чайка (паперова) буде кувати, сорока цвірінькати, а горобці може розкудкудахкаються.

70. „Там рани глибокі *стиратиму*, скривавлені, на тілі *жорстокім*" (ст. 40). Стирати можна пилюгу, порохи з річей в хаті, учні стирають таблицю в школі, крейда й олівці стираються, металеві гроші — теж, і підошви теж; але рану не стирають, тільки: промивають, о(б)тирають, прохолоджують. — Чого княже ранене тіло таке *жорстоке* (т. зн. люте, без серця) — Господь його знає. Див. увагу до ст. 30.

71. „У Путивлі над брамою рида Ярославна" (ст. 40). Певно, що давно можна було ходити, чи стояти, над брамою (пор. башту над брамою в Любартовім замку в Луцьку), та тепер таких брам дуже мало, — тим то й речення таке для більшості не зовсім зрозуміле. Може найвідповідніш було б: на брамі (як: на воротях), бо воно має подвійне значення: а) в брамі, б) над брамою.

72. „Чом вієш так, розкидуєш стрілки за собою на крилечку легенькому на ладиних воїв?" (ст. 40). Читачеві ясніш, коли хтось іде й розкидає, а коли віє, то хіба: сіє, розсіває, сипле, розсипає. Та й який же це образ: вітер віє — і за собою розкидає? чи вітер персоніфікований? (де ж те вітрове „за собою"?) І ще цікаво, як можна розкидати на крилечку? зрозуміло було б: з крилечка, або крилечком. Отакі то дива складаються з незручного розміщення слів; бо треба було: вієш-летиш на крилечках.

73. „Чи мало ж то літать тобі в піднебнім просторі, гойдаючи вітрилами на синьому морі?" (ст. 40). Дієприкметник часу тепер.: гойдаючи — зв'язує тісніш дієслівні частини зложеного речення, і ставить їх у безпосередню залежність від себе; напр.: ходить, хиляючись, іде, простягаючи руки й т. п. В цьому випадку одне розуміння від другого далеко: літать в піднебнім просторі, — гойдати на морі вітрила. Логічно треба було б навпаки: гойдає вітрилами, літаючи в просторах; бо можна літаючи погойдати й самому погойдатись, але трудно гойдаючи (т. зн. маючи цю головну роботу), ще й кудись (високо) літати. Здається, що цей дієприкм. цілком непотрібний, краще простіш: літать і гойдати.

74. „О, Дніпре мій, Словутицю, із каменю гори пробив же ти до половців земель неозорих" (ст. 40). Знову приклад штучного розміщення слів. Зразу здається, що „із каменю гори" відноситься до Дніпра. Думаю, що вірш ні трохи не буде гірший, як поставити на місці: „із каменю гори" — пробив же ти гори; а те: „із каменю" замінити на: „кам'янії" (чи камінні), і дати на початок другого рядка замість: „пробив же ти". Навпаки, поетичність теж виграє через ясніше словорозміщення вірша. — Стилістично бідна теж і недоладна фраза: пробив (гори) до половців земель неозорих. Замість *до* краще *в*; замість родового: половців, краще дати прикметник: половецькі. І вийшло б гладко: ...в половецькі зе́млі неозорі.

Рівне. Б. Кобилянський.

Стилістично-синтаксичні нариси.

13. Громадянство - суспільство.

Розвій нашої літературної мови великими кроками йде вперед, іде такими кроками, що часом значення слова росте на наших очах. Так, напр., виросло значення слова „громадя́нство".

Слово „грома́да“ — дуже старе слово, а визначає збір небагатьох людей, — натовп, юрба, купа, гурт, взагалі — обмеженого числа, напр. села, містечка. Кажемо: Криворівенська громада. Шевченко в „Кобзарі“ пише: Слухайте ж, панове громадо! Не хотілось в снігу, в лісі козацьку громаду збирать на пораду. Рудченка „Казки“: По селу люди громадою ходять I 186. Пор. відому приказку: Громада — великий чоловік.

Коли ж говоримо про дуже великий збір людей, напр. міста, краю чи цілої землі, тоді це вже „громадя́нство“. Кажемо: Київське громадянство (але ще можна сказати й: Київська громада, коли мислимо обмежений круг людей). Громадянство Харківщини. Львівське громадянство.

Коли говоримо взагалі про абстрактний круг людей, то звичайно кажемо „громадянство“: Наше громадянство любить сенсації. Підданство — також „громадянство“: Я не маю польського громадянства. Добув собі чеське громадянство.

„Суспільство“ — донедавна незнане в східній Україні слово, Словник Грінченка ще не подає його, але подає „суспільність“ у значенні „громадянство“ (рос. „общество“). Слова „суспільний“, „суспільність“ Грінченко подає тільки за словником Желехівського, цебто як слова галицькі, на Наддніпрянщині зовсім незнані. Але за останній час слова „суспільство“ чи „суспільність“ починають ширитися й по Наддніпрянщині, їх подає вже напр., академічний Правничий словник, перекладаючи рос. „общество“ так: громадя́нство, суспільство, суспільність.

„Громадянство“ — це зовсім молоде слово, що почало ширитись десь із другої половини XIX-го віку (його знає, напр., Куліш). Історичний Словник Є. Тимченка зовсім не має цього слова, цебто до XIX-го віку його не занотовано, — до того часу вживано слова „посполство“ — поспільство.

Від різниці „громада“ — „громадянство“ залежить також різниця в словах „громадський“ — „громадянський“, що витворилася так само за останні часи. „Громадський“ — це належний до сільської громади, слово дуже старе. „Церков громадскую кгвалтом отнявши“, акт 1597 р. Взагалі — належний до малої громади: Громадські гроші. Або: публічний, не урядовий: Громадська справа, Вирішили по-громадському, Громадський суд.

Коли що належить до „громадянства“, цебто великого обширу чи абстрактного розуміння, тоді це буде „громадя́нський“ (нове слово): Громадянська війна. Наше громадянське життя не йде нормально. Слово „суспільний“ цього самого значення Б. Грінченка подає тільки з Словника Желехівського, але за останній час до літературної мови потроху входить і воно.

Але прислівник „су́спіль“ у значенні „разом, поруч“ дуже добре відомий на Наддніпрянщині: Кумова хата стоїть су́спіль із моєю, Іванове поле су́спіль із моїм. От це „суспіль“ і промостило дорогу для „суспільство, суспільність, суспільний“, хоч ці останні слова в літературній мові ще досить рідкі.

Іван Огієнко.

Український правопис на Закарпатті.

Проф. О. Мицюк зробив у своїй рецензії на ужгородський „Науковий Збірник“ т. XI (див. „Наша Культура“ кн. 19 ст. 717-718) замітку, що я автор „чудернацького правопису для закарпатських українців, а сам же друкую свої праці загально-українським правописом. Це знак того, що з тим правописним архаїзмом час би вже й на Закарпатті закінчити“. Мушу признати правду проф. Мицюкові, що на теперішні часи згаданий правопис і чудернацький, і архаїстичний. Але зовсім не відповідає правді, що я автор цього правопису. Цей правопис — то правопис київського вченого Максимовича,[1] який прийняла Галичина і де він довго державсь в пу-

[1] Про цей правопис докладно розповідає проф. І. Огієнко в своїй праці: „Нариси з історії української мови“ 1927 р. ст. 7.

бличнім житті, бо галицька інтелігенція, зложена головно з священства, прив'язана була дуже „до святих буков Кирила й Методія“. І від галичан прийняли той правопис південно-карпатські українці (тоді ще, та й тепер „русини“) на доказ, що не цілком погоджуються з великоруським правописом, що його ввели Іван Раковський і почасти А. Духнович. У першій мірі був це місцевий священик Теодосій Злоцький, що написав граматику південнокарпатської української мови на основі мараморoського говору в початках 1880-их років, що однак не вийшла (її рукопис знаходиться в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові), а потім із малими діялектичними змінами й традиційними правописними правилами (напр. множ. прикметників на -ѣ) прийняв її автор кількох підручників для народніх шкіл і мадярсько-руського словника Ласлав Чопей, а потому, по перерві в 90-тих роках, обновив цей правопис на основі Максимовичовій та Головацького, Осадця, теперішній директор учительської семінарії, й основник щиро народнього руху — Август Волошин в р. 1907 у своїм підручнику: „Практична малоруська граматика“ (по-мадярськи).

Коли ж бо з початку нового життя для південно-карпатської частини українського народу стала актуальною справою наука своєю рідною мовою, про яку не всі мали добре поняття, що треба під нею розуміти (а вся майже інтелігенція говорила „матірньою“ мовою — мадярською), не визнавалися в правописах. І коли галицькі русофіли зуміли вже притягнути на свій бік і щирого народовця Августина Волошина, тож тоді годі було заводити український фонетичний правопис. Треба було йти за дорученням Чеської Академії Наук і завести тимчасом етимологічний правопис, уживаний донедавна в Галичині, та з другого боку шукати опертя в домашній традиції. А цією традицією була граматика й правопис А. Волошина з 1907 р., застосований у його підручнику, писанім по-мадярськи в р. 1907. Стан став такий, що треба було рятувати мову, а не форму. Тепер воно інакше. Інтелігенція пізнала нашу літературу, й молода генерація пише загальноукраїнським правописом, але в школі, де місцеві чинники ще не рішають, панує кілька правописів. А стара генерація пише, як знає.

Про цю справу більш напишу до дальшого числа, щоб ширші круги нашої інтелігенції були в курсі справи.

Ужгород Іван Панькевич.

P. S. На вищеподаному в статейці д-ра Ів. Панькевича прикладі навіч бачимо, яку величезну шкоду для української культури приносить створення місцевих „правописів“ і місцевих „літературних мов“, замість творити соборну літературну мову й соборний правопис! Редакція.

Життя мови.

Д-р Іван Велигорський: **Життя мови.** Яворів. 1935. стор. 32. 8⁰.

Крім перестарілих граматик, що їх уже навіть і в школі не вживають, нема в нас рішуче ані підручників, ані допомічних книжок до навчання української мови. Навіть і в „Записках НТШ“ дуже рідко появляються наукові статті з ділянки українського мовознавства. Одним словом пустка, і тільки одиноке В-во „Рідна Мова“ надолужує ці недостачі, й інтенсивно працює від 4 років, видаючи журнал і окрему Бібліотеку. З тим більшою цікавістю розглядаємо невеличку книжечку д-ра Велигорського на так дуже потрібну й обов'язкову в сучасній школі тему, як життя мови, чи скоріш життя слів (виразів).

Авторова праця перша в нас із цієї ділянки, якщо не рахувати окремих статтей і завваг на цю тему, що їх поміщувала й постійно поміщує „Рідна Мова“. І цю саме обставину треба мати на увазі, що завдання автора було важке, бо він мав тільки чужинецькі зразки, а своїх дуже мало.

У своїй праці автор говорить про зміну значення слів, обсяг і зміст слів і їх

різні значення, далі про тропи з поетики, чуттєве забарвлення слів, про народню етимологію, гомоніми й синоніми, вплив історії, середовища й культурних ділянок на мову, про забуті слова й новотвори.

Метода авторової праці здебільша добра, уклад її досить добрий, може тільки сам виклад для учнів не скрізь ясний (стр. 5, 6, 8, 13 про метонімію, 20 про іронію), але тут може з'ясувати все в школі вчитель. Мова праці чиста й літературна, хоч можна мати деяке застереження в справі поодиноких слів і речень (напр. слово руйнівник, або „случай", що його треба рішуче викидати). Для шкільного вжитку (цього вимагають шкільні програми) потрібні три окремі розділи про архаїзми, варваризми й провінціялізми, далі треба би згадати про вплив давньої книжної мови на сучасну літературну мову, а вкінці про вплив останньої війни й післявоєнних обставин (напр. суспільно-політичні устрої), про вплив техніки й спорту останніх часів на мову різних народів і зокрема українську.

Автор свідомо дає приклади з буденної мови, й дуже рідко цитує поодинокі слова з літератури. Мені здається, що деякі розділи вимагають доконче гарних прикладів із літератури. Додатньою сторінкою праці є подавання вправ для учнів, одначе ці вправи часто дуже загальні, й учень не зможе їх самостійно виконати, як це повинно бути (напр. стр. 10, 11 і ін.). Кращі вправи, що в них автор подає матеріял для розсліду, й учень орудує вже цим матеріялом. Поодинокі відступи й розділи праці треба для ясности й прозорости нумерувати. Загально книжечка досить цікава для учнів, а зокрема цікаві кінцеві уступи (стр. 27-31). Вульгарні слова краще викидати. Наукову літературу своєї теми використав автор досить широко, хоч не взяв (чи може не мав часу взяти) на увагу того цінного матеріялу, що його помістила „Рідна Мова". Деякі слова й фрази, що їх автор наводить, належать скоріш до польської мови, а в нас їх запозичують, — це треба було зазначити. Найбільш разить велика скількість друкарських похибок (усіх більш, ніж 30). Розумію, що автор друкував свою книжечку в провінціяльній друкарні, а все таки повинен був краще допильнувати поправного викінчення друку. При кінці повинен бути спис похибок.

Не зважаючи на всі вичислені недостачі, праця д-ра Велигорського цінна й корисна для нашої школи, й тому наші вчителі української мови повинні вживати її при навчанні в школі. Треба ще раз зазначити, що це перша в нас праця з ділянки життя виразів і української семантики, а щодо недостач, то автор зможе їх виправити при другому виданні.

Перемишль. Євген Грицак.

Чар дитячої мови.

Спостереження початків дитячої мови.

Слухаємо, — й не наслухаємося чарівного щебетання маленьких діточок! Рожеві устонька, що видають зразу тільки невиразні крики, поволі починають знати, чого хочуть, і ступнево розвивають мовні звуки, що так мило вражають наше ухо.

З наукового погляду перші об'яви здібности говорення в дитини надаються дуже добре до систематичної й докладної обсервації. Обсервація ця має надзвичайно велике антропологічне й біологічне значення. Адже ж на підставі цієї обсервації можемо говорити про початки мови, людської раси взагалі.

Мова складається зо звуків, заокруглених у певні форми, якими послугуємося для виявлення нашої думки. Щоб слідкувати за розвоєм думки в дитини, мусимо дуже пильно прислухуватися до його мови, — слідкуючи за тим, як молодий артист оброблює пластичний звуковий матеріял і надає йому мальовничі, різнородні форми. Артикуловані звуки підпадають під змисли й можуть бути докладно нотовані й описувані, оскільки

обсерватор має бистрий слух і має здібність скоро хватати враження.

До того часу, поки дитина почне говорити, вона видає звуки, які не мають іще окресленого характеру артикулованих звуків. Такі крики експресійні, і є об'яв змінних настроїв дитини. Інстинктивні, бо виходять із природного устрою нервового, який діяє на органи м'язеві. В криках тих ми ступнево можемо відрізнювати почування: болю, радости, смутку, холоду і т. д.

Уже в тих, на загал незамітних криках, можна пізнати перший зародок артикулованих звуків. Наприклад: у, е, уе, ау. Первень артикуляції в пізніших криках виступає в більш окресленій і більш урізнородненій формі, і служить до розрізнювання одних від других. На перший погляд, дрібна різниця в тоні голосівки *а* виявляє біль, мале забарвлення цієї голосівки, — радість. Водночас, у хвилинах задоволення появляються ступнево артикуловані звуки, у формі „дитячих сплітокˮ. В часі цього щебетання мовні голосні увидатняються й творять дивні сполуки: аі — ау, ае, а. Щебет і голосні ці не є для кожної дитини однакові, — одні діти виголошують одні, інші другі голосні, або в іншій сполуці.

В кінці першого півріччя появляються вже й приголосні, в сполуці з голосними: ам — ма — гум — ґм — км, га... Черга появи приголосних відповідає фізіологічним труднощам, цебто зусиллям м'язів.

Перша говірка дитини дивно різноманітна й має більшу частину звуків, уживаних пізніш у мові. Є це чудесний винахід природи, яка каже дитині вправляти голосовий інструмент, щоб пізніш легше приходилося їй говорити.

Коли розвинуться вже прилади мовні, моторичні імпульси зачинають діяти на м'язи горла, уст, язика, і тим способом повстає щораз більша різнородність звуків і звукових комбінацій. Таке вокалізування інстинктивне, невивчене, є воно наслідок нервових перемін і виявляє настрій або тривалий стан почувань.

У міру розвою інстинктивної артикуляції зачинає входити в гру первень волі. Дитина чує звуки, які видає, й знаходить у них уподобання, повторює їх і бавиться ними. Є це схильність до наслідування самого себе, тому зіставляє цілий ряд рівнобренячих голосних, і таким способом творить для себе рід співу.

Початки музики в дикунів складаються теж із ритмічного повторювання звуків, без ніякого значення. Взагалі люди примітивні любуються в звуках, що нагадують крик немовляти.

З вище сказаного бачимо, що перші спроби дитячої говірки більш інстинктивні, і тільки пізніш, із появою волі, набирають поважнішої закраски, і на підставі обсервації можемо судити про поступи в мовній ділянці.

Про цікавий перехід від неартикулованих звуків до мови артикулованої буду пробувати подати іншим разом.

Перемишль. Ярослава Мандюкова.

Духовенство, рідна мова й культура.

З великим моральним задоволенням прочитала я в 44-м числі „Рідної Мовиˮ заклик Сільського Священика з Волині до пастирів духовних, і хочу ширше застановитися над виразом: „наш народ у своїй масі такий іще темний і безпросвітний, такий безпорадний, що на обов'язку кожної інтелігентної людини лежить тягар цей народ піднести на вищий щабель культури, усвідомити, навчити, виховати й ушляхетнитиˮ.

Святі слова! І на сторожі коло їх мусить стати священик, як провідник, що знаходиться в тісному зв'язкові з громадою села. Не той священик-урядовець, а той, що дав багато гарних сторінок для історії української церкви, що самоцвітами розсипалися серед пожовклих паперів різних архівів як церковних, так і громадських. Скільки там заховалося дорогих українському серцю традицій!..

Видобути їх звідти, з куряви й цвілі на світло денне, віддати народові, щоб далі плекав їх на славу краєві, — це завдання священика.

Розказати народові про багатство й високій розвиток його мови й культури, щоб не відвертався він від неї з погор-

дою, яка виникає з несвідомости, й не втікав до чужих „вищих“ у його розумінні. А багатство нашої культури, мистецтва взагалі й церковного зокрема може сказати багато думці народу й викликати безліч пожаданих рефлексій.

Сягнути тільки до джерел, що пробиваються серед скель, дзюрчать, вириваються водограєм із нетрів нашої пребагатої землі, й тією свіжою, чисто-кришталевою водою охристити наново душу народу. Хай не говорить він у своєму пригнобленні, як у байці про Андріяна — багатиря й Надію прекрасну: „Земля наша бідна, люди ми злощасні“.

Ні! Треба змусити його зрозуміти істоту й виголосити: „Земля наша чарівна, люди ми долі щасливої, обернути її тільки лицем до себе“. І міць вступить ув їхні душі, й почнуть рости їм крила, що занесуть далеко й покажуть край вищих світовідчувань народу.

Тоді б і ті священики, що вийшли з тієї ж землі, виросли ще з її стародавніх соків, тільки з незнання своєї мови й культури відсахнулися від неї й убралися в чужу шкаралупу, — почувши могутній заклик славних традицій, відкинули геть помилково зрозумілий заплеснілий консерватизм, видобули зо дна душі своєї дрімливі інстинкти любови до свойого краю й народу, й стали йому правдивими, рідними пастирями.

А цих дрімливих інстинктів патріотизму заховалося багато всюди, як вірно-характеристично схопив був їх С. Черкасенко в одному своєму оповіданні. Герої-священики й їх родини, що бояться навіть самого ім'я Шевченкового, як „бунтаря й крамольника“, і збірку на його пам'ятника вважають за державний злочин, а в товаристві тільки й просять пісень: „Реве та стогне Дніпр широкий“, „Як умру, то поховайте“.

Їхній патріотизм іще був у стані зоологічному, й тільки підсвідомо повертався до рідних пісень, хоч іще не прийшло зрозуміння Чину. Схована українська душа вимагала свойого задоволення, а чужа шкаралупа старалась її заховати й налякати страхом перед „крамолою“, щоб звідки не виглядала.

Історик-професор священик Н. Теодорович мав також ту приховану українську душу й незмірну любов до свойого краю, а Волині зокрема. Вона ввесь час неслухняно виглядає між рядками його дослідів, писаних із мусу російською мовою. Там між у ряди-годи киненими словами: „Україна“, „Малоросія“, „южно-русскій край“ ходить українець. Через усі його праці пересотується червоною ниткою прив'язання до старих наших традицій, шукання в них правди української.

Дуже зворушливе й будуюче одне оповідання І. Франка. В ньому старенький сільський священик, що, здавалося, забув у глухій стороні про всяку культуру, за покуту, замість клячання, каже селянам засаджувати ліс, дороги, упорядковувати їх, чистити подвір'я; молодят, що закладають родину, враз із заповідями заставляє вчитися грамоти. І не було в його селі ані піятик, ані непорядку, ані неграмотних, — цвіла культура й добробут.

Та ті священики і діяльні, і бездіяльні були давно, коли ще не було великої свідомости національної, коли кульмінаційним пунктом націоналізму був регіоналізм, а часопис був рідким гостем. Але регіоналізм XIX-го віку, викупаний у Тарасовім купелі, освячений миром визвольних змагань, породив націоналізм XX-го віку. Сьогодні й свідомість є, і преси доволі, тільки поле все ще лежить облогом, і чекає орачів-пастирів, що були б відважні, як старі запорозькі пастирі, мудрі, як змії.

Мусять вони думкою своєю орлом літати понад мислями своєї пастви, відчути небезпеку тих, що блукають у густому лісі життя серед роздоріжжя, вихопити їх ізвідти й повести на високу гору, щоб показати багатство душі, а особливо тієї вимріяної душі українського народу, й оздоровити їх нею.

Ця свята, відповідальна праця напевно окриє не одне чоло тернами, переплетеними в осяйній авреолі, але той, що проповідує науку Христову, мусить іти за Його наукою й вірити, що щирою вірою й чином навіть гори можна пересунути з місця.

Варшава. Євгенія Янчевська.

Практичні лекції літературної мови.

Для чергової лекції літературної мови беру тепер кілька віршів із збірника О. Олеся: „Чужиною“.

1.

Наро́де[1] — Стра́днику[2], навчи́ і нас
Люби́ти свій Єрусали́м[4]... [в вигна́нні[3]
Навчи́[5] в соло́дкому стражда́нні[3]
Пройня́ти се́рце ним.

Щоб[6] на чужи́ні[7], над річка́ми[8],
Покла́вши ко́бзи жалібні,
Ми ти́хо схо́дили сльоза́ми[9]
В жалю́[30] по[10] рідній стороні.

2.

В журбі я со́нцю не радію[11],
В сльоза́х[12] не[13] ба́чу я весни́...
В душі ношу́ єди́ну[14] мрію,
Одну́ її пещу́, лелію,
Вночі[15] і[16] вде́нь єди́ні сни...
Це — край мій.

Коли́ вже[17] во́рога не[13] бу́де[23],
Коли́ на рідний[18] степ ступлю́,
Тоді весна́ мене́ розбу́де[19],
Тоді зато́пить[19] со́нце гру́ди[20],
Тоді я пісню розіллю[21]
Про[22] край мій...

3.

В вигна́нні[3] дні[23] течу́ть, як сльо́зи[12],
Думки́[24] в вигна́ні[3] сплять[25], як ме́ртві[26],
Соло́дкі[26] спо́гади сича́ть, як змії,
Душа́ рида́є[27], як дити́на.[28]

Душа́ розірвана, як ра́на...
Бальза́м дале́ко так, як со́нце,
А со́нце, со́нце, як і ща́стя,
Там, там, лише́[29] в краю́[30] коха́нім.[31]

4.

Я ба́чив, як голо́дні[26] діти
Пала́ли гнівом огняни́м[32],
І вчи́ли жда́ти і терпіти,
І пам'ята́ти заповіти,
Нали́ті[26] гнівом огняни́м.[32]

Не спа́в... не міг до ра́нку спа́ти,
Душа́ літа́ла цілу ніч[33],
І чу́ла, як ревли́ герма́ти,
І як моли́лась[34] моя ма́ти,
І як хтось пла́кав цілу[35] ніч...[33]

---

[1] Кажемо тільки наро́д, а не на́род. [2] Конче вживайте кличного відмінка; не кажіть: Пане Доктор, але: Пане Докторе! [3] Не кажіть: в вигнанню, бо в літературній мові тільки: в вигнанні, в пита́нні, в стражда́нні. [4] Початкове *І* в цім слові завжди відпадає. [5] Научи або навчи, обидві формі літературні, друга (навчи) частіша. [6] Архаїчного „щоби“ літературна мова вже не знає, — панує тільки „щоб“. [7] Кажемо: чужи́на і чужина́, чужи́нець, чужи́нка. [8] Літературна мова знає головно форму „річка“ (а не ріка), уже без значення зменшености: річка Дніпро, річка Дунай. Так само книжка. [9] „Сходити сльозами“ — постійно плакати; кажемо: слізьми́ і сльоза́ми. [10] Жаль *за* ким-чим або *по* кому-чому. [11] Радіти чому або з чого. [12] Не кажіть слеза, а тільки сльоза́, сльози. [13] *Не* вимагає родового: Не бачу весни (а не: весну). [14] Єдиний — тільки один. [15] „Вночі і в день“, а не: „ночею і днем“. [16] В мові звичайній *і* по голосній конче переходить на *й*: Вночі й удень, але в мові поетичній, з вимог ритму та павз, цього часто не додержують. [17] По голосній *вже*, по приголосній *уже*. [18] Рідн*ий*, рідн*а*, а не рідній, рідня. [19] Уживання *-е* замість *-ить* тепер не прийняті в літературній мові, як чисто говіркові, хіба ще здибаємо їх у поетів із вимог ритму чи рими.

[20] Запам'ятайте, що „груди“ в нашій мові слово тільки множинне, в однині — грудь — у нас зовсім не вживане. [21] Не кажіть: розіллю! [22] Пісня *про* кого-що, а не *о*. [23] Кажемо тільки: була́, було́, були́, бу́де, бу́дуть, а не: бу́ла, бу́ло, бу́ли, буде́, буду́ть. [23] Форма дн*и* — місцева. [24] В назовному множини слова, що мають *-к-* в закінченні, дуже часто переносять наголос на кінець слова: думки́, парубки́, книжки́. [25] Сплять, а не спять, як місцево кажуть. [26] Вимовляємо: мертв*і*, солодк*і*, з виразним *і*, а не з архаїчним *и*. [27] Ридати — сильно плакати, те саме, що й „голосити“. [28] Кажемо: дити́на, люди́на, мужчи́на (чоловік, муж), а не — ина́. [29] Цього слова (лише) тепер часто оминають, заміняють на „тільки“. [30] Односкладові слова в місцевім відмінку часто знають *-ю* або *-і*. [31] У нас панують подвійні форми: в краї коханім – основна, стара, і молодша, нова: в краю коханому; обидві рівновживані. [32] Кажемо: огонь, огняни́й, або: вогонь, вогняни́й. [33] Цілу ніч — це знахідний часу; не кажіть: протягом цілої ночі. [34] Можна б і множину пошани: молились моя мати (мої мати — не вживаємо). [35] Цілий, а не ціли́й.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих!

Переклади з Євангелії й Дій Апостольських.[1]

Прийдіте до Мене, працею зморені!

Євангелія від Св. Матвія XI 25-30.

25. Того ча́су, навча́ючи, промо́вив Ісу́с: „Прославля́ю Тебе́, Отче, Го́споди не́ба й землі, що схова́в Ти оце́ від прему́дрих й розу́мних, та його́ немовля́там відкри́в.

26. Так, О́тче, бо Тобі́ так було́ до вподо́би.

27. Переда́в Мені все́ Мій Оте́ць. І Си́на не зна́є ніхто́, крім Отця́, і Отця́ *теж* не зна́є ніхто́, окрім Сина́, та кому́ Син захо́че відкри́ти.

28. Прийді́те до Ме́не усі, що ви пра́цею змо́рені та перетя́жені, — і ви в Ме́не спочи́нете.

29. Візьмі́ть ви на се́бе ярмо́ Моє́, і навчі́ться від Ме́не, бо Я ти́хий і се́рцем покі́рний, — і зна́йдете ви́ заспоко́єння ду́шам своїм.

30. Бо ж ярмо́ Моє любе, а тяга́р мій легки́й“.

Віддайте цареве цареві, а Богові Боже.

Євангелія від Св. Матвія XXII 15-22.

15. Тоді́ фарисе́ї пішли́ та й вмовля́лись, як злови́ти на сло́ві Його́.

16. Й посила́ють до Нього́ вони́ своїх у́чнів, *а ті* ка́жуть: „Учи́телю, зна́ємо ми, що Ти́ справедли́вий, й наставля́єш на Бо́жу Доро́гу правди́во, й не зважа́єш *зовсі́м* ні на ко́го, бо на людську осо́бу не ди́вишся Ти́.

17. Скажи ж на́м, як зда́ється Тобі́: чи пови́нно дава́ти пода́ток царе́ві, чи ні?“

18. А Ісу́с, знавши їхнє лука́вство, сказа́в: „Чого́ ви, лука́ві, Мене́ спокуша́єте?

19. Покажі́те Мені́ податко́ву гроши́ну“. І дина́ра Йому принесли́.

20. А Він їх запита́в: „Чий це о́браз та на́пис?“

21. Вони́ відказа́ли: „Царі́в“. Тоді ка́же Він їм: „То ж відда́йте царе́ве царе́ві, а Бо́гові Бо́же.

22. А почу́вши таке́, вони ди́ву дали́ся. І лиши́вши Його́, відійшли́.

Дух Святий сходить на апостолів.

Дії Святих Апостолів II 1-13.

1. А коли́ настав де́нь П'ятдеся́тниці, всі вони́ одноду́шно знахо́дились вку́пі.

2. І на́гло зчини́лася з не́ба гуркотнява, ніби бу́ря ґвалто́вна зірва́лася, й перепо́внила ці́лий той дім, де сиділи вони́.

3. І яви́лись поділені їм язики́, немов би огне́нні, та й на ко́жному з ни́х по одно́му осі́ли.

4. Всі ж вони́ перепо́внились Ду́ха Свято́го й говори́ть стали рі́зними мо́вами, як їм Ду́х промовля́ти дава́в.

5. Пробува́ли ж ув Єруса́лимі юде́ї, побо́жнії лю́ди, від усяких наро́дів під не́бом.

6. А коли́ оцей го́мін зчини́вся, зібра́лася си́ла наро́ду — та й ди́ву дала́ся, бо ко́жний із ни́х *тут* почу́в, що вони́ розмовля́ли їх вла́сною мо́вою.

7. Чудува́лися ж всі й дивува́лися, й говори́ли оди́н до одно́го: „Хіба ж не́ галиле́яни ці ось усі, що гово́рять?

8. Як же ко́жний із на́с чує мо́ву ту вла́сну, що ми в ні́й народи́лись?

---

[1] Перекладаю Євангелію мовою ритмічною, головно — т. зв. анапестом, цебто трискладовими стопами з наголосом на кінці (◡ ◡ —). Власне цей метричний розмір надав Євангелії величної, а разом із тим мелодійної форми. Наголоси ставлю згідно з цим метричним розміром, чому він часом припадає на односкладове слово, або слово двоскладове лишається без зазначення наголосу. Ритмічна одиниця починається від кожної павзи, цебто від знака розділового. Уважаю, що про культуру Євангельського слова перекладчик мусить дбати якнайбільш. В недовгому часі появиться в моєму перекладі Євангелія від св. Матвія (видання Британського Біблійного Товариства, ціна 10 гр.), а потому й інші. І. О.

9. Парфя́ни та мі́дяни та еламі́ти, також ме́шканці Месопота́мії, Юде́ї та Ка́ппадокії, По́нту та Азії,

10. і Фригії та Памфілії, Єгипту й лівійських земе́ль край Кире́ни, і захо́жі римля́ни,

11. жиди́ й новові́рці, критя́ни й ара́би, — *усі* чу́ємо ми, що гово́рять воні́ про вели́кі ділá Божі мо́вами нá-шими".

12. І всі́ не вихо́дили з ди́ва, й що поча́ти, не зна́ли, й говори́ли один до одно́го: „Що ж то ста́тися ма́є?"

13. А і́нші казали з насмі́шкою: „Воні́ повпива́лись вино́м молоди́м".

Переклав Іван Огієнко.

Мої рідномовні сумніви.

1. **Талан — талант — талановитий.** Коли б не те третє слово, я згодився б уживати немиле для уха „талант", бо знаю, що талан і талант — не все одно. Але чому ж не кажемо талан*т*овитий? Ото ж перенесім відпад *т* також на талант і будемо мати „тала́н" з двома значеннями, та ще й без того неприродного наголосу, що чується в Галичині: та́лант. Можливе це тим більш, що тала́н — доля з хистом майже покриваються. Досить тієї забобонної „бездольности". Люди́на сама „коваль своєї долі", а „безталанний" той, що нездара!

2. **Чоловік — муж — заміж — замуж — мужик — людина.** „Наробишся, чоловіче, аж...", „Чоловіче, бійся Бога, що робиш..." „Був собі чоловік, а в нього три сини". „Кажу тобі, чоловіче, горе та й годі"! Це не галицизми. Чому ж „чоловік" — це тільки муж? Так, воно вживане частіш, ніж „муж", але не менше часто виступає й у значенні людської одиниці, бо й жінки — бува — кажуть про себе: „Через людські язики не можна чоловікові й на вулицю вийти" (схід). „Людина" ж, це вислів головно інтелігенції.

Зате рівнобіжно з „чоловіком" виступає „муж" і „мужик" у тому ж самому значенні: „Ой мужу ж мій, мужу..." „Била жінка мужика..." „Сіяв мужик просо — жінка каже мак". Чому ж тоді „заміж", а не „замуж"? І на сході, і в Галичині я чув „замуж", а „чоловік" = муж уживається і тут і там рівнобіжно з „чоловіком" = людиною.

Мені здається, що синоніми збагачують літературну мову, й усі наведені слова можна б у ній залишити. Непорозумінь не може бути, бо зміст речення запевнює недвозначність виразу, зате їх багатство дозволяє нам на далеко йдучі нюанси в передаванні різнозначних думок.

3. **Конечно — конче.** Обидва вислови чув я між людьми, але „конче" багато частіш. А що тієї форми ні в поляків, ні в росіян немає, тоді як „конечно" з польським рівнозвучне й рівнозначне, а російським рівнозвучне, хоч не дуже рівнозначне, то, здається мені, що без шкоди можна його зовсім викинути й уживати виключно „конче", тим більш, що воно краще гармонізує з загальною нашою вимовою, ніж „конечно". Сприкметниковане „конечний" заступити через „конче потрібний", або „необхідний".

4. **Надзвичайно (-ий)** зачасто уживане видається мені за сильне. Щось „надзвичайно велике" — то таки таке, чого в світі не буває, а вже „незвичайно велике", це вже трошки менше, а от „дуже велике", то так собі, буває, хоч і не частенько. Ці три вирази я переплітав би в мові.

Sierpc. Я. Романенко.

P. S. В літературній мові часто пишуть „тала́н" замість „тала́нт", наголос тільки тала́нт, ніколи та́лант. „Чоловік" у значенні „люди́на" часте в літературній мові, — не треба тільки зловживати „чоловіком" там, де його краще заступає „люди́на". Архаїчного „мужа" вже не вживаємо, крім мови величної (напр. у перекладах Євангелії і т. ін.). Слово „мужик" зовсім вийшло з ужитку. Панує „заміж" (зам*у*ж > зам*о*ж > зам*і*ж), але в народній мові „замуж" дуже часте. Про „незвичайний", „надзвичайний" див. мою статтю в ч. 46-м „РМ" на ст. 433, див. „РМ" 1933 р. ст. 117-120, 188, 283.

Іван Огієнко.

Бойківська топо- й ономастика.

Про збирання назов писав у нас м. ін. Кордуба, Огієнко, Гуркевич та ін. При збиранні треба держатися якогось ладу. Добре радить Гуркевич, щоб ладити мапки місцевостей; одначе це річ тяжка з огляду на друк такої мапки. Знову ж анкета М. Кордуби (див. „Стара Україна“ р. І. ст. 96-97) не завжди зручна, бо нераз тяжко — головно в горах — докладно відрізнити поляни, сіножаті, управні поля від корчів, неужитків, яруг, горбів і т. д. Нераз назва однієї гори, чи горба обіймає різні місця: управні й неуправні, і тубілець у назвах надто не відрізнює поодиноких місць зо становища флори.

Ось тому я рішився в своїй статті поділити зібрані назви на 4 групі: І. Назви оселі та її частин, назви вулиць, доріг, присілків, дворів, фільварків, корчем. Зву їх коротко: назви осель. II. Назви гір, горбів, верхів, долин, піль, сіножатей, корчів, зрубів, лісів, яруг і т. д. Зву їх коротко: назви територій. III. Назви вод, цебто: рік, бродів, вирів, острівців, потоків, ставів, багон, джерел, глибин і т. д. IV. Назви пожильців, і то: офіціяльні (метрикальні) й неофіціяльні (придомки). Щодо інших заподань, то стараюся держатися плану Кордуби. Подекуди відрізнюю роди території, напр. ліси, верхи.

1. Сянки, пов. Турка.

І. Інші відмінки: Ся́нок (до Сянок, зі Сянок), у Ся́нках, Ся́нкам, Ся́нками. Урядова назва: Сянкі. Важніші частини села: коло двора, коло цêрькви*), на Мла́ках, у Си́глі, Пло́сінь (Плосынь).*

II. Від полудня, цебто від Ужока під чехословацькою границею: Ру́бань, ʹЯвирне, ʹОмнога, Під Лаза́ми, Ро́стоки, Сяно́ве і Сяно́вих, Ді́вчя, Мороги́, Припи́рьці, Они́чкі, Ями́, Пота́шник (діл — назва від якоїсь давнішої фабрички смоли чи дьогтю). Тамже й верхи-полонини на чехословацькій границі: Ополо́нок, Бе́ськид, Жидівський Бе́ськид, Ришка́ня, Бу́бêн, Фиґу́ра, При́кний, Розси́панêць, Кіньчик.

Від сходу (від Яворова): Си́гла (лісок), Мла́ки (На Мла́ках) — сіножаті, Кльобівка, Бу́чок, Моча́рні.

Від заходу й від півночі (від Беневої): Кі́чера, Кі́черка (грун = горб), Пло́сінь.

III. Сян (джерела й початок річки); потоки: Поті́чок Вижний, Заво́ї і Безе́льниця, Ропа; потічки з мочарами: Багно́, Си́гла, Моча́рні. Всі належать до доріччя Сяну, крім Ропи.

IV. Білйняк, Василе́чко, Гла́диш (багато родин), Головчя́к, Грива́чка, Гриндéй, Гриш, Ґуцу́р, Дяко́вич, Ігна́т, Крива́к, Міку́ла, Петлюра (нове прозвище), Сму́ток, Траско́тка (жінка), ʹУлич, Федишка́нêць, Хо́ма, Хребта́к, Цибуля́к, Цівка (або ʹЧі́ўка), Що́мак, Яка́ба та ін.

Пожильці звуть себе Сянчане; прикметник: сянчанський.

Інші відомості. Церква нова дерев'яна з 1911 р.; але є ще й стара, 1831 р., вже опустіла, зо старим цвинтарищем, ближче двора. Мабуть там колись був і центр села чи й саме село. В тій околиці люди показують ще три місця, де колись давніш мали бути церкви (Плосінь та ін.). В церкві є ще деякі старі книжки з початку XVIII в. і „Грамота душъ Усопшыхъ въ селѣ Сянки порядочно собранна каждого господаре“ (!). Храм (празник) на Іллі (на ʹИля); тоді святять джерела Сяну. Церква належить до парохії Бенева́.

2. Яворі́в, пов. Турка.

І. Інші відмінки: Яворо́ва, у Яворо́ві. Урядова назва: Яво́руф. З частин села важніші: Гладиші́вка, За́города Вижня й Нижня, Ро́вені, виже цêркви, ниже ц., від Ботевки, лісничівка і т. д.

II. Від полудня (від границі Ч. С. Р.): Ло́коть, Підліктем, Велика по́лянка, Гряни́ця, Жоло́бини, Горб великий і малий, Хащ, вêрх за́городи, Фе́льова, Ве́ршок, Черти́жи.

Від сходу (від Бітлі): Ро́вені, Сухарі́, По́мрок Середний і Великий, Криву́ля,

---

* Уживаю букви ê на означення бойківського $e = u$ типу отêць; уживаю також м'якого *рь*; м'ягчень інших приголосних не зазначую, хоч у вимові чути: Дывчя, Плосынь, Припирьцы, Сиглы і т. ін.

Щовб, Яма за Що́вбом, Жмурківське, ліс Бітля́нська си́ґла, Багнині́.

Від заходу (від Сянок): Щав, Щави́нка (гора), Ку́та (гора), Зваригове̂ць, То́встий (ліс), Наза́д.

Від півночі (від Ботевки): Доли́на нижня, яка переходить у селі у „ве̂рьхню долину".

Гори й верхи: Ве̂рьх, Хомове̂ць, Ошова́та (гора), Фіґу́рна Ошова́та (род. -ої), Сти́нища, Ма́ґура, ʹЯдзьвина (гора).

III. Гладишівський по́тік, Глубо́кий п., Яворівський п., Потічок ви́жний, Замо́дрини, Ропа́. Стікають вони до ріки Стрия.

IV. Верхівський, Во́рон (множ. ˌ-ни́), Гали́шич (мн. -чі́), Гладу́н, Гла́диш, Іґнат, Кость (Косьць), Ко́стів, Куца́к (багато родин), Ку́чнір (-рі́), Ло́зюк, Марці́шак (мн. -ки́), Мандри́не̂ць (теж багато), Місяйло, Морожа́к, Павли́шич (мн. -чі́), Рихті́й, ʹУлич (мн. -чі́), Хащівський, Шкра́мко, Яцо́ла (мн. -ли́) та ін.

Мешканці Яворівча́не, рідше Явірча́не; прикметник яворівський, рідко я́вірський.

Інші відомості. В селі церква, що належить до парохії Бо́тевка Вижна. Село багатше від Сянок, урожайніше, люди оборотніші. Інший це тип від Сянчан; інші тут трохи й явища мовні.

3. Ясени́ця, пов. Турка.

I. Інші відмінки: з Ясени́ці, в Ясени́ци. Урядова назва: Ясєніца замко́ва. Прикметника „замкова" в селі не вживають. Частини села: Піцаре́ва (урядова назва Пацаре́во, в давніх актах Пецере́во), Круг, Ясени́ця, долішний кінець, Наливайщина, Вілники, За Кічеров.

II. Від полудня (від Ро́злуча): По́гарь (гора і узбіччя з управними полями).

Від сходу: Пога́рьчина (ліс і узбіччя гори), Німе̂ччина (гора), Кіче́рка (гора), Погоріла (верх і поля).

Від півночі (від Лопушанки, Стрілок); Па́сіцький ліс, ʹОблази (поле), Чи́рчина скала, Сіка́ні.

Від заходу (від Гвіздця і Смеречки): Січки (ліс і поля), Ланіське або Лани́ське (верхи й узбіччя з управними полями) — це, як кажуть, лани колишніх панів якихсь. Про одного ще є пам'ять: якийсь Га́врон. Далі є Бзене́ць (верх).

III. Ясени́ця (річка, урядово „Ясєнічанка"), Ро́злуч (річка), Волося́нка (потік), Лопушя́нка (потік на границі села).

IV. Найбільше мабуть є Наливайків. Займають вони частину села під колишнім замком, т. зв. Наливайщину. Мають різні прозвища (придомки): Гуцулів, Шкварій, Цупеч, Куций, Розумілик, Куркуля́нчин та ін. За Кічерою розсілись переважно Соли́ли (або Сулили). Досить багато тут Копачів (Копа́ч); мають вони прозвища: Білан, Куркулич, Сіверко, Бася, Кампуц, Круц та ін. Позатим Кудла з прозвищами Коник, Богдан; Шкіль (Луцунів, Крупки, Тхірь), Ганусич (Соска, Меканин, Бадик), Дем'ян (Дзильман (!), Пазюк, Галайчишин), Тимків (Попик, Скалій), Павлюк (Щур), Павук (Самко), Іванків (Баран), Шекітка (Дарай), Паляниця (Когутик), Песюк (Карбач), Цап (Гончарів), Васьків (Лялька), Скаланич (Кикай), תершовчин (Калабай), Шемрикович (Лабич), Фрейдун (Павук), Ґет (Нийкал), Велет (Васютич), Ірас (Фецяк), Сенишак (Кізик), Лукаш (Ґран — це з захожих Хорватів), Бурміщ (Булан, Бурмило), Бадьо (Ґурський), Паславський (Поливчук), Кривецький (Лаба), Галєвич (Цебуляник), Заріцький, Сеґерич, Дудла, Кіт, Фундак, Цекот, Кіцеляк, Дубравський, Голдерчак, Маріяш, Макуцький, Сербайло, Великий. Захожі Кєцун, Береза, Пахла (Поляк), Гнилка та ін.

Інші відомості. Церква на горбі, якби який замок; парохія фундована — коли вірити оповіданню місцевого пароха — в XVI в. Королевою Боною. Каже, що й замок був правдоподібно Бони. Повище церкви на горі капличка, яку люди захожі беруть за останок замку. Однак був там тільки холеричний цвинтар. Де був замок — люди тепер уже не знають. Одначе деякі оповідання старих людей кажуть здогадуватися, що десь був він на схід від дороги до Розлуча, напроти першого млина. Оглядаючи терен, знайшов я гору, що виглядає на замкову гору, бо стесана, має сліди в'їздової дороги, а навіть трохи грузу, якби останків з мурів. Розкопи могли б видобути

дещо на світло денне. Понижче того горба має дудніти земля — як оповідав мені один ґазда, — коли вдарити сильніш.

Мешканці мабуть були вільні, а принайменше їх велика частина на Наливайщині, на Пецареві (оповідав священик, що бачив якусь грамоту, де згадується ясеницьких пецерівських „кнезів"; де ця грамота не пригадує собі), на Вільниках (сама назва!). Видко це також із вдачі.

Дрогобич. Володимир Сольчаник.

Початкова Граматика української літературної мови.[1]

53. Підрядно-зложені речення.

Оце остання нитка, що мене тягла до праці (Франко). Заграй таку пісню завзяту, щоб долинула й у темную хату (Старицький). Кого Бог любить, того й карає. Хто за віру вмирає, той собі царство здобуває. Доти чоловік добрий, доки його десятником не наставлять. Нехай гнеться лоза, куди вітер нагне (Руданський). Мов свічки на небі, ті зірки горять (Кониський). Скільки світа, стільки й дива. Тихо та мирно живу я з людьми, бо не знаюся з ними (Куліш). Підкралися, щоб ізлякать (Шевченко). Як Бог годить, то й мокре горить. Мене б не піддурили, хоч як би не хитрили (Глібів). Хрест, що маєш у долонях, це тобі наш дар єдиний (Франко). Любо ти спатимеш, поки не знатимеш, що то печаль (Леся Українка).

Що таке підрядно-зложене речення? З яких речень воно складається? Чому підрядне речення зветься пояснювальним? Перерахуйте зв'язки основного й пояснювального речення. Як діляться пояснювальні речення? Де ставимо пояснювальне речення? Чи може бути пояснювальне речення до пояснювального? Де ставимо кому в підрядно-зложенім реченні?

Коли два чи декільки простих речень із'єднуються в одне ціле так, що одне залежить від другого, то таке ціле зветься **підрядно-зложеним реченням.** Звичайно буває так, що одне речення незалежне, а друге речення залежне від першого. **Незалежне речення в підрядно-зложенім реченні зветься основним (чи головним), а залежне від основного — пояснювальним (чи побічним).** Напр.: *Потяг летів, як стріла,* — тут основне (незалежне) речення: *Потяг летів,* а пояснювальне (залежне від основного): *як стріла.*

Пояснювальне речення, як показує вже сама назва, завжди пояснює якесь одне слово основного речення, і це його завдання. Основне речення може мати члени основні й пояснювальні, але вони можуть бути подані неповно, так що кожний із них може бути пояснений окремим реченням.

Пояснювальне речення з'єднується з основним **зв'язкою,** якій у реченні основнім відповідає своя зв'язка. Зв'язка в основнім реченні часто може бути опущена, але її завжди можна додати. Напр.: Біля т о г о гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає. Згасла (та) лампада, що блимала лагідно.

Зз'язкою пояснювального речення буває: 1) злучник: бо, що, як, ніби, щоб, якби, коли, якщо, хоч і ін.; 2) прислівник: де, куди, звідки, скільки, коли, як, поки, доки, скоро і ін.: 3) відносний займенник: хто, що, щоб, який. Цим зв'язкам в основнім реченні відповідає своя зв'язка, а саме: 1) злучник: тому, того, длятого то, зате, проте і ін.; 2) прислівник: там, тут, туди, звідти, так, стільки, тоді, доти і ін., і 3) вказівний займенник: той, та, те, такий (а не: цей, ця, це). Запам'ятайте, що зв'язка основного речення (приявна чи здогадна) розпочинається з *т* — або взагалі має *т,* — через це легко відразу вказати, яке речення основне.

В залежності від того, який саме член основного речення вияснює речення пояснювальне, ці останні можуть мати багато форм, а саме:

1. Пояснювальне речення п і д м е т о в е, на питання *хто? що?* Напр.:

[1] Виклад 52-й див. вище на ст. 481.

Тільки *той* достойний щастя, *хто боровся за нього*.

2. Присудкове: *Який пастух*, така й череда.

3. Прикметникове, на питання *який?* Напр.: Ось і рівчак той, що його промила весняна вода.

4. Предметове, на питання всіх п'яти змлежних відмінків: Нема кому розказати, чого серце хоче.

Усі ці пояснювальні речення докладніш вияснюють якийсь член основного речення: 1 — підмета, 2 — присудка, 3 — прикметникове пояснення і 4 — іменникове пояснення.

А ось ці сім форм речення докладніш вияснюють присудка основного речення:

5. Пояснювальне речення місцеве (на питання: де? куди? звідки?): Де соколи літають, туди ворон не пускають.

6. Способове (на питання: коли? як довго? доки? відколи? як довго?): А як з табора вийшов у степ, то ще очі горіли.

8. Причинове (на питання: чому? чого?): Водиці я не сколотив, бо ще й не пив.

9. Замірове (на питання: нащо? для чого?): Підкралися, щоб ізлякать.

10. Умовні (на питання: при якій умові?): Як мати рідненька, то й сорочка біленька.

11. Припустове (на питання: не зважаючи на що?): Здобуватиму поле для вас, хоч самому не треба.

Пояснювальне речення може бути перед основним або по нім, або може бути вставленим в нього. Напр.: Доки сонце зійде, роса очі виїсть. Серцю приснилося все, що минуло давно. Все, що минуло давно, приснилося серцю.

Пояснювальне речення відділюється від основного комою, а коли воно вставлсне в основне, то беремо його в коми з двох боків.

Пояснювальні речення можуть бути: до основних — це речення першого ступеня, можуть бути й до пояснювальних, — це речення 2-го і т. д. ступеня. Напр.: Грива запрягає пару коней (основне речення), що вже літа погасили давно в них той огонь (реч. 1-го ст.), що кипить у серці (реч. 2-го ст.).

Завдання 430. В підрядно-зложенім реченні речення незалежне звичайно зветься головне, а залежне — побічне або підрядне. Але ми тут ці речення звемо — за значенням їх — основним і пояснювальним. Справді, пояснювальне речення звичайно подає відомість головнішу від речення основного, завжди його пояснюючи.

На прикладах, поданих на початку цього викладу, перевірте це все.

Завдання 431. Перепишіть оцього вірша В. Олександрова й скрізь поставте, де треба, кому, цебто відділіть комою основне речення від пояснювального.

Кедр.

В холодній та дикій пустині
Де бурям і впину нема
Там кедр одинокий на гірній вершині
Обсипаний снігом дріма.

І бачить у сні він далеку країну
Де сонечко сходить святе
Сумна й одинока на цілу країну
Там пишная пальма цвіте.

Завдання 432. Прикметникове пояснювальне речення завжди докладніш вияснює йменника з основного речення. Перечитайте приклади з завдань 436 і скажіть, яке саме слово з основного речення вияснює речення пояснювальне.

Завдання 433. Головна роля пояснювального речення — докладніш вияснювати одне якесь слово з основного речення. Читайте приклади, подані на початку цього викладу, й знаходьте те слово, що його вияснює пояснювальне речення, кажіть також питання, на яке відповідає це речення.

Завдання 434. Добре запам'ятайте, що в основнім реченні зв'язкою може бути тільки: той, та, те, такий, ніколи не: цей, ця, це, — ці останні зв'язка тільки пояснювального речення. Спишіть оці речення:

Тільки той достойний щастя, хто боровся за нього (Б. Грінченко). Харитя поглядала в той куток, де лежав серп (М. Коцюбинський). Ось і рівчак той, що промила весняна вода (М. Коцюбинський).

В Галичині звичайно вживають сей, ся, се для основного речення (пор. завдання 314): Тільки сей достойний щастя, хто боровся за нього. Не говоріть так!

Завдання 435. Добре пам'ятайте, що *котрий* — це один із двох чи кількох. Уживайте цього займенника за зв'язку тільки в його властивім

значенні, не плутайте його з *який* та *що*. Спишіть оці речення й виясніть, що визначає тут *котрий*.

Два пани, а одні штани, — котрий раньше встав, той їх і взяв. Уважайте, парубки, щоб котрий коня не пропив. Котрий сміліший, вийди наперед. Парубок не знав, котру дівку сватати.

Пор. завдання 311, 312.

Завдання 436. Замість займенника *який* ліпші знавці мови все вживають *що*, зам. *якого — що його*, *якому — що йому* і т д. Спишіть до зшитка оці приклади з „Кобзаря" Шевченка, що кохався в *що*, оминаючи *який*.

Біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає. Виглядала козаченька, що торік покинув. Не одцуравсь того слова, що мати співала. Заспівать про того гетьмана, що (його) на огні спекли. Хоч подивлюсь на ті шляхи, що я (їх) міряв. Рушниками, що (їх) придбала, спусти мене в яму.

Не вживайте в цих випадках займенників *котрий* чи *який!*

Завдання 437. Відносного займенника з приіменником звичайно замінюємо на прислівника, а саме: замість *в якім* кажемо *де*, зам. *в який* — куди, *з якого* — звідки і т. ін. Перевірте це ось на цих прикладах.

Він іде на широкий майдан, де намет заповіта (Франко). Ставочок чистий висихає, де ти купалася колись (Шевченко). Харитя пильно дивилась на образ, де був намальований Бог-Отець (Коцюбинський). Вибира (чернець) могилу, звідки вороття йому нема (Франко).

Завдання 438. Коли займенникову зв'язку вжито в родовім відмінку однини чи множини, то займенника треба ставити перед іменником, а не по нім. Спишіть оці приклади й запам'ятайте місце займенника.

Друковане слово, якого вагу (а не: вагу якого) всі розуміють, шириться тепер усе більше. Це монголи, про яких прихід (а не: про прихід яких) говорив народ (Франко). Мирослава цікаво поглянула на гніздо Беркутів, над якого ворітьми (а не: над ворітьми якого) висів беркут (Франко). Це буде вилам у вільнім устрою, над якого відновленням він трудився (Франко).

А ще ліпше було б так: Друковане слово, що його вагу... Це монголи, що про їх прихід... На гніздо беркутів, що над його ворітьми...

Завдання 439. Жива народня мова знає дуже цікавий спосіб сполучувати прикметникові пояснювальні речення, — сполучує їх сурядно, цебто формою незалежно від основного, а залежність позістається тільки логічна. Це наша питоме́нна стародавня ознака, що панує в живій мові, але мало знана в сучасній літературній мові. Форма ця будується так, що в пояснювальнім реченні повторюється йменник основного, що його виясняє пояснювальне речення звичайно зо сполучником *а* чи *і* (або й без них) та вказівним займенником „той, та, те, то"; а то йменник не повторюється, а речення в'яжеться особовим займенником „він, вона, воно, вони" зо сполучником *а* чи *і*, або без нього. Ось приклади із народньої оповідної мови, казки Рудченка: Поїдьмо ми туди, де є двір, а в тому дворі живе баба (або: двір, що в ньому живе баба; але не: двір, в котрому живе баба). Вона напилась води, а та вода була така солодка, як мед (а не: Вона напилась води, котра...). Веде та й веде, — коли ліс, в лісі (а не: в котрім) пуста хатка стоїть. Горобців наслав, а вони (а не: котрі) й випили просо. Був собі купець, він (а не: котрий) усе їздив по морі. Був собі швець і (а не: котрий) мав жінку. Іде та й іде, коли зустрічає чоловіка, — іде кудись. Наша народня мова знає найрізніші способи такого сполучення речень, їх часто вживали старші наші письменники (напр. Куліш). Ці способи роблять нашу мову простішою й яснішою, а тому мусимо завжди про них пам'ятати.

Завдання 440. Спишіть оці речення, підкресліть у них пояснювальне речення першого ступеня однією лінією, другого — двома, а третього — трьома.

Я все туди не раз душею рвався, де соловей в садку співав в той вечір тихий над водою, де сумували ми з тобою, що Бог нам доленьки не дав (Глібів). Злягла саме в жнива, коли всі, хто вміє жати, подались на ниву (Коцюбинський).

Завдання 441. В причиновім реченні можна ставити зв'язку *бо* тільки тоді, коли в основнім нема зв'язки, напр.: Водиці я не сколотив, *бо* ще й не пив (Глібів). Тихо та мирно живу я з людьми, *бо* не знаюся з ними (Куліш). Коли ж основне речення має свою зв'язку, тоді причинове пояснювальне розпочинається тільки з *що* (а не *бо);* напр : Панів за те там мордували, *що* людям волі не давали (Котляреський). Тому трава зелена, *що* близько вода (Метлинський).

В галицькій місцевій мові розпочинають причинові речення з *бо* й тоді, коли основне речення має свою зв'язку: Я тому не прийшов до школи, *бо* був хворий. Не говоріть так!

Завдання 442. Відрізняйте сполучника *що* від *ніби*. Сполучника *що* вживаємо при добре знанім твердженні: „Я чув, *що* брат вернувся", — цим *що* ми підкреслюєм, що віримо, що брат вернувся. А *ніби* (або *буцім*) визначає наше недовір'я, припущення: Я чув, *ніби* брат вернувся (може й не вернувся, докладно не знаю). Добре розрізняйте *що* від *ніби*.

Завдання 443. Запам'ятайте, що в літератур-

ній мові замірові речення мають *щоб*, а не *аби*. *Аби* — це бажальний сполучник, а не заміровий. Пишемо й кажемо: Підкралися, *щоб* (а не: *аби*) іззлякать. Вияснiть значення *аби* на цих прикладах:

Аби люди, а піп буде. Я то зроблю, — *аби* ви зробили. *Аби* день до вечора. Такі сухі дрова: *аби* до вогню, то й горять.

Завдання 444. В літературній мові вживаємо зв'язок *що — то*, а не *чим — тим*. Перепишіть до зшитка оці речення:

Що далі в ліс, то більше дров. Що ближче до Києва, то рух на Дніпрі більшає.

Завдання 445. Питання, висловлене пояснювальним реченням зветься непрямим, напр.: Я знаю, кого мені просити. По непрямім питанні ставиться крапка, а не питальник, напр.: Море знає, де мій милий. Скажіть три приклади на непряме питання.

Завдання 445а. Розкажіть оповіданнячко на тему:

Рідну мову кохай,
Люби палко свій край.
Як потреба ж настане, —
То й життя їм віддай.

Життя слів.

Нема повстало з немає, немаєш, як польське niema з niemasz. В старій нашій мові я не стрічав форми нема, скрізь панувала „немаєш" або „немаш". В Крехівськім Апостолі 1560-х років постійно знаходимо тільки „немаєш", рідко „немаш", напр.: Чи немаєш межи вами мудрого 315, Правды в нем нимаєшь 209. В XVII віці в наших пам'ятках панує „немаш". Учительна Євангелія 1637 р.: Над лакомцу нѣмаш незбожнѣйшого 70, Нѣмашъ заисте нѣчого 43, Жадного пожитку нѣмашъ 46. Тріодь 1642 р., передмова: Жаднои речи нѣмашъ. Тріодь львівська 1664 р. передмова: Ничого немашъ над медъ солодшого 2. Метрика 1687 р. ч. IV л. 25: Жаднои нѣмашъ маєтности. Стародубські судові акти: Чи немашъ товариша 62, Спыталъ, ежели єсть Плитка дома, отказали. же немаєш 58. Пор. у Т. Шевченка: Біг-ма 174, чорт-ма 163. 164, тут „ма" з „має". Пор. мабуть із „має бути".

Неохайний див. нехай.

Нехай цікаве слово своїм повстанням: походить від стародавнього „хаяти" — дбати, турбуватися, клопотатись; таке значення позосталося в сербськім „хаjати" і др. Приказовий спосіб: хай. Але слово частіше з „не": не хай — не клопочись, не турбуйся. Через дуже часте вживання форма приказового способу вже не відчувається за дієслово, й слово стало якби часткою, що може в нас скорочуватись у „най", часом із польського „нех". Старе наше значення „хаяти" клопотатись позісталося ще в „неохайний, неохайність" — хто про себе не дбає, недбайливий. Старого „хаяти" — турбуватися нема вже в нас, але зате позосталося „нехаяти" — не турбуватися, що його подає (з „Хиба ревуть воли" П. Мирного) Словник Б. Грінченка. Звідси й „не́хтувати" — легковажити.

Негайно (несподівано) див. очайдух. У Ю. Шкрумеляка. „Огні з полонин": Звіялася негайно хуртовина 44, Ти таки тремтиш від тої негайної появи 29.

Нині, гр. νῦν старосл. нынѣ, увесь час визначало тільки „тепер", nunc, а не „сьогодні". Так само „нинішній" — це теперішній, а не сьогоднішній. Але в західньоукр. говорах дуже поширене „нині" — сьогодні, нині́шній — сьогоднішній, чого зовсім не знають східньоукраїнські говори. У нас часом ц. сл. нынѣ перекладають „нині"; це помилка, бо наше „нині" — це сьогодні, а церковне — тепер.

Нівець, внівець повстало з давнього „ні въ чъ", цебто „ні в що" (з „ні во что"). Пор. Лютеранський Катехизис 1562 р.: в ни во што 163; Литовський Статут 1588 р.: в ни во што 72. Але підо впливом польського „w niwecz" наше слово змінилося на „внівець". В Київській Учительній Євангелії 1637 р. читаємо: в нѣвеч обернешся 43. З цього пішло й „нівечити" — обертати в ні в що, псувати.

Нікче́мний повстало з давнього „ні к чему", цебто „ні до чого". Перше значення „ні до чого не спосібний", нічого не вартий, пізніше — зіпсутий морально. В Крехівськім Апостолі 1560-х років слово це вже має обидва значення, як

і польське nikczemny: Тѣло наше никчемное 459, Мовеня о речах никчемных повстегай 525.

Німець. Дуже поширений здавна слововивід цього слова від „німий“ — той, хто говорить незрозумілою мовою, в протилежність „слов'янину“ (хто говорить мовою зрозумілою). Але хіба тільки германці говорили незрозумілою нам мовою? Проф. Г. Ільїнський виводить це слово від *nēm, „пастух, номад“, а „слов'янин“ від *slovā „оброблена земля, землероб“. Див. слов'яне.

Нісенітниця (дурниця, абищо, теревені) повстала від говорити „ні се ні те“.

Нóта, з лат. nota знак — чи письменний чи музичний; польське nuta музичний знак з лат. nota, потім nóta — nuta (A. Brückner. Sl. etym. 366). В Галичині панує „нýта“ знак музичний з польського nuta; в Вел. Укр. тільки „нóта“. Звідси й „нотáр“, „нотáріюс“ — перше значення було: писар, стенограф; звідси ж: нотувáти, нóта, нотáтка, банкнот і т. ін.

Нýжа — збірна назва замість воші. Походить від давнього нѹжда — біда, горе, печаль. Від нужди нападає на людину вошва, а тому нужа стало визначати й воші. Пор. приказку: Слабу людúну нýжа нападає.

Рідномовні замітки.

Вчора, завтра. 1. Теперішне значення слова „вчора“ вказує на минулий день. Як це значення витворилось? Вчора, архаїчне „вчера“, повстало зо слова „вечір“. Отже, з початку цим словом означалось, що щось діялось чи сталось увечері минулого дня. Опісля це означення набрало ширшого змісту, й словом „вчора“ почато називати цілий минулий день. Поширення змісту доконалося на основі перенесення означення части на цілість. Слово вечір дуже старе. Його корінь знаходимо в грецькім ἑσπέρα, в латинськім vesper, в німецькім West. Це все вказує, що корінь цього слова походить з прамови. В давніх часах „вечір“ (також „ніч“) мав велику асорбційну силу, прикував тодішніх людей, а відгороджуючи дні одні від одних, послужив тим більш до означення попереднього дня. „Вчора“, в означенні „вечора“ попереднього дня, це первісне, примітивне означення минулого дня. По переході наших предків на вищий ступінь культури, це значення поширилось, набираючи повного змісту.

2. Слово „завтра“ походить із цих двох слів: за утра. В зложенні *в* скоротилось і дало „завтра“. „Утро“ — це архаїчне слово, й означає ранок. „За утра“ — це значить вранці наступного дня, отже цим висловом первісно означалось наступний ранок, а опісля, подібно як зо словом „вчора“, поширено значення та названо цим словом цілий наступний день. Первісне значення слова „утро“ не означало ранку. Корінь цього слова знаходимо в грецькім ὕτερος, в латинськім uter, а навіть у нашім втор-ок. В цім останнім слові *в* — це скорочене *у*. Всі ці слова означають щось друге, а в примінені до часу, другий день. Але тому, що другий день, цебто наступний день, зачинається від ранку, отже слово „утро“ набрало значення ранку. Корінь слова „утро“ також старий і походить із прамови. Святополк Сенета.

Гоголь писав: въ Украйнѣ. Матеріял про те, що старше покоління ще відчувало певну державність за словом Україна, все збільшується. Так, у „Страшная месть“ 1831 р. Н. В. Гоголя читаємо: „Порядку нѣтъ въ Украйнѣ: полковники и есаулы грызутся, какъ собаки, между собою“ (т. II ст. 182, видання А. Маркса 1898 р.). Зате діти цих батьків усе вже забули й уперто пишуть: „на Україні“, як „на степах“. Іван Огієнко.

Пушкин писав: в Україну. Російський поет Ол. С. Пушкин (1799-1837) ув одній із найкращих своїх поем — у „Полтаві“ 1828 р. два рази пише: в Україну. Ось ці місця:

Внезапно Карлъ поворотилъ
И перенесъ войну въ Украйну.

Друге місце:

Старикъ Палѣй изъ мрака ссылки
Въ Украйну ѣдетъ.

Отже, як бачимо, традиція говорити: в Україні, в Україну була на початку XVIII ст. іще така сильна, що навіть чужинці не звикли ще були до рабського „*на* Україні, *на* Україну“. І. Огієнко.

Вольовість у мові. Форма „в Україні“ — більш вольова, як „на Україні“, і тому більш придатна до сучасности. Так само й українці-державники з XVIII-го століття правдоподібно вживали тільки першої форми. Василь Нарїжний (1780-1825) у своєму високопатріотичному романі „Аристіон“ (1822) два рази вживає слова Україна, й обидва рази правильно: „Могъ ли я думать, что такое чудо найду въ Украинѣ?“ (розд. XVIII) і „...болѣе дичи, чѣмъ въ Украинѣ“ (розд. IV). (В. Нарежный: Избр. романы. Академія, 1933). Подав Юрій Л.

Мова наших Катехизисів. Слідкуючи за письменницькою діяльністю Вд. п. Професора, мушу ствердити, що вона великого значення; зокрема справа розповсюдження однієї літературної мови є великої історичної ваги. На превеликий жаль, досі при навчанні Катехизису послуговуємось жахливим жаргоном. Не маємо відповідного Катехизису. Якби Вд. п. Професор допомогли цю прогалину усунути, зробили б направду велике діло. 24. IX. 1936. Рава Руська. о. Євген Модрицький.

Правопис та мова „Дзвіночка“. На цьому місці смію звернути увагу ПТ Читачам дитячого часопису „Дзвіночок“, і взагалі всім Громадянам, які знали мене, як редактора „Дзвіночка“, що я з днем 1. серпня ц. р. відійшов з Редакції тієї газетки, так що число за вересень ц. р. зредагував уже хтось інший; отже я не причасний ні до змісту, ні особливо до мови та правопису цього вересневого й дальших чисел „Дзвіночка“. Львів, 15. вересня, 1936. Юра Шкрумеляк.

Христос і самарянка. За дитячих моїх літ часто чував я, як одна стара бабуся в с. Звертів Жовківського повіту співала пісню-легенду про Христа та самарянку. Зміст пісні тільки здалека нагадує евангельське оповідання, — народ сильно переробив його.

Ішов Христос дорогóю,
Здибав дівку із водою.
— „Дай ми, дівко, води пити,
Сухі уста закропити“.
— „Води пити не дам, Христе,
Бо та вода е нечиста.
Бо та вода е нечиста —
Нападана клином листа“.
„То ти, дівко, е нечиста, —
Тая вода е пречиста.
Сім ти синів породила —
В тії ж воді потопила“.
Як те дівка зачувала,
Перед Христом на коліна впала.
— „Устань, дівко, не жахайся,
Йди до церкви, сповідайся“.
Дівка на поріг ступае —
Їй ся земля розступае.
Дівка на поріг вступила —
Їй ся земля розступила...

Старші люди дуже любили слухати таких побожних пісень. 20. IX. Денис Щербицький.

„Рідна Мова“ й слов'янське мовознавство. Вийшов XX том відомого річника „Indogermanisches Jahrbuch“, а в нім проф. Карлового Університету в Празі О. Hujer подає бібліографію слов'янського мовознавства за 1934 р. На ст. 274-278 подана бібліографія українського мовознавства, виповнена в більшості статтями з „Рідної Мови“. Так, тут зазначено статті: І. Огієнка, М. Володимирова, Я. Рудницького, Шемлея, А. Княжинського, І. Ковалика, І. Коровицького, І. Велигорського, М. Приймака, Фр. Коковського, о. І. Бугери, І. Дощівника, Г. Ільїнського, М. Семчишина і С. Кравченка. Всі рецензії, вміщені в „Рідній Мові“, зазначені в різних місцях покажчика.

Ucrainica. Цими днями вийшов річник Словацького Наукового Товариства, присвячений мовознавству: „Sborník Matice Slovenskej“, а в ньому вміщено дві українських статті: Івана Огієнка: Словацько-українська спільнота в лемківськім говорі половини XVIII ст. (ст. 64-73) і Івана Панькевича: Фонетика говору с. Завадки на Словаччині (ст. 77-86).

Що це за мова? Проф. Ол. Мицюк умістив у кн. 10 (19) „Нашої культури“ рецензію на XI-й „Науковий Збірник“ Ужгородської „Просвіти“, в якій пише (див. ст. 717) про мову праці о. В. Ґажеґи, що він її не скрізь розуміє, й радить: „Але за життя його (о. Ґаджеґи) добре було б усі неясні місця з його писань зібрати й авторизовано подати в перекладі на зрозумілу мову“. Тіштеся, українці: будемо перекладати „свою“ мову на мову „зровумілу“!

Значення традиції в розвитку мови. Статтю проф. І. Огієнка під таким заголовком видрукував черновецький „Час“ в ч. 2278 за 10. X. 1936 р. А в ч. 2280 він же видрукував статтю того ж автора: Літературна мова в Галичині та в Великій Україні.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Багатий, багато (Дрогобич, Вол. Сольчаник). Тепер уже ніхто не пише бóгатий, бóгато, — скрізь запанувала одна літературна форма бáгатий, бáгато.

Зв'язок — спілка. Наша організація українська, а основники її, реєструючи в Суді, ужили слова „зв'язок“, що в нашій мові рідше вживається, як „союз“. Думки про слово „зв'язок“ не є стійні, а деякі особи роблять нам закиди, що це полонізм. За нашою програмою праці уважаємо, що слово „зв'язок“ не було б прогріхом у назві нашої фірми („Зв'язок Оборони Інтересів Дрібних Рільників“ у Львові), бож вона має за ціль держати з селянами-рільниками якнайтіснішу зв'язь, коли — на нашу думку — слово союз визначало б необов'язуючу лучбу. Отсим звертаємось із проханням про видання своєї фахової опінії про слово „зв'язок“. 12. IX. 1936, М. Вербовський і В... (підпис нечиткий)“.

P. S. В українській правничій мові для означення товариств уживається тільки дві загально знані назві: спілка й товариство, — до вибору. Слово „союз“ — архаїчне, тепер зовсім мало вживане, знане тільки в Галичині. Слово ж „зв'язок“ в нашій мові ніколи не вживається для назви товариства, — в цім значенні це буде тільки переклад польського związek. Українське „зв'язок“ — це тільки сама „лучба кого з ким“, напр. кажемо: Маю добрі товариські зв'язки. Вдавнину казали: „Вступив у малженський зв'язок“. У Панаса Мирного: „Хіба ревуть воли“ знаходимо на ст. 353: Зв'язок до вічного товариства з Галею. Отже, назву „зв'язок“ для товариства чи спілки треба визнати за невдалу. І. Огієнко.

Замужній — жонатий. „Український Бескид“ у ч. 32-м на ст. 5 за 1936 р. пише: „Полишила одного замужного сина“. Про чоловіка кажемо тільки „жонатий“, а про жінку — замужня. Замýжній тільки той, хто заміж чи замуж виходить. Отже, треба писати й говорити: „Полишила одного жонатого сина“.

Обрій (с. Чемеринці, Ф. Любка) — це горизонт, цебто той простір, що ми його бачимо далеко перед собою.

Пан (Св. Сенета). Походження слова „пан" подано в „Рідній Мові" за 1934 р. ч. 1 ст. 36, — перечитайте. Це зовсім не полонізм.

Також, а не рівнож (Дрогобич, Вол. Сольчаник). Не вживайте виразу „рівнож" у значенні „теж, також", бо це щирий полонізм: również.

Трохи, а не дещо. Слово „дещо" в літературній мові має значення тільки займенника; не плутайте його з прислівником „трохи". Треба писати: „Народ тут трохи (а не: дещо) інший".

Тут, а не ту (Дрогобич, для Вол. Сольчаника). Місцевого прислівника „ту" тепер не вживають, — у літературній мові панує тільки форма „тут".

Щоби (Д-р З. Лисько в Стрию). В Шевченковій поезії ніде нема щоб*и*, панує скрізь щоб. Але в його листах (де не походила рука редакторів!) часом можна знайти й щоб*и*, але виключно за російським впливом, який у Шевченка взагалі не малий.

Вимова українського *і* (с. Чемеринці, Ф. Любка). Українське *і* в літературній вимові вимовляємо майже однаково, чи воно повстало з *о*, чи з *е*, цебто *і* в словах ніс — несу і ніс — носа вимовляємо майже однаково. Кажу „майже", бо все таки і в літературній вимові *і* з *е* бренить трохи м'якше, як *і* з *о*. Щоб не утруднювати цієї вимови, тепер ці *і* в літературній вимові майже об'єднуються. В живій мові ця різниця зовсім ясна. В скорому часі в „Рідній Мові" друкуватиметься Курс української літературної вимови.

Вимова слів: твій і под. (с. Чемеринці, Ф. Любка). В словах: твій, свій, дзвін і под. приголосна перед складом *ві* палаталізується (зм'якшується) але не повно, бо тут *і* з *о*. Коли *і* з *е* чи *ѣ*, тоді зм'якшення значно сильніше: цьвіт, сьвіт і т. ін. Але в літературній вимові *і* в словах свій і світ вимовляємо майже однаково.

?? !! (с. Чемеринці, Ф. Любка). Велике здивування зазначаємо або ?! (див. „Рідне Писання" I § 384), або ?? чи !!, або навіть !!! Звичайно, це буває дуже рідко.

Дописи Прихильників рідної мови.

Завдання „Рідної Мови". Ми, українці, не маємо спроможности добре студіювати своєї рідної мови. По більшості шкіл її не вчать, а де вчать, то мало й не вистарчально. Усі ці наші недомагання повинна заповняти „Рідна Мова". Ось тому хотілось би, щоб була вона школою народньою, середньою та університетом. Я захоплений Практичним курсом нашої мови, що друкується в „Рідній Мові", — там подані уривки літературних творів з наголосами і примітками. Крім цього хотів би, щоб на сторінках „Рідної Мови" подавалася й глибока аналіза нашої мови, щоб була подавана й історія наших слів, починаючи від праслов'янської мови, а то й від санскриту. Словом, хотів би я, щоб „Рідна Мова" була передовсім нашим університетом, академією для навчання рідної мови за допомогою журналу. Нема людині нічого дорожчого від рідної мови. Тому думаю, що всі ми запишемось до такої Академії Рідної Мови, щоб пізнати свою мову та ще більш полюбити її. Теж думаю, що буду виразником багатьох — багатьох, коли скажу: Дайте нам, Пане Професоре, систематичний курс рідної мови, крім журналу „Рідна Мова". Щось ґрунтовне, систематичне, словом: заложіть Академію позаочного навчання рідної мови. Багато нас чекає такого. Я став би її членом та ще й багатьох зербував би до неї. Щодо „Рідної Мови", ще додам, що вона дуже потрібна, дуже цікава, я всім у ній дуже захоплений, передплачую її від початку, та й багатьох до передплати приєднав. Piotrków, 28. VIII. 1936. Святополк С е н е т а.

P. S. „Рідна Мова" від свого початку поставила собі за завдання обслуговувати м а с и — з різною освітою, від народньої школи до університету. Але зрозуміти цього широкого завдання Читачі все не хотять: одні незадоволені з її популярности, а другі — з її науковости. В кожнім числі пильнуємо задовольнити тих і тих, хоч це й не легко. Друкуємо „Початкову Граматику української літературної мови", що легко може служити за систематичний курс нашої мови, бо Граматика ця подає все потрібне. Про окремі слова містимо безконечне число заміток про їх походження, провадимо й систематичний курс „Життя слів". Наша „Рідна Мова" легко може перетворитися в мовну Академію, — дайте лиш потрібних передплатників, а тоді збільшимо розмір журналу. А поки того не буде, не виключене зменшення й теперішнього розміру. Р е д а к ц і я.

Знаючи велике значення „Рідної Мови", хочу стати її передплатником, хочу стати в ряди тих, що немов той фундамент, піддержують вежу зо світлом, яка, немов сторож, пильнує найдорожчий наш скарб — мову. 16. IX. 1936. Сосниця. В. В о й т о в и ч.

„Рідна Мова" та „Наша Культура" стали для мене дуже потрібними та нерозлучними приятелями. 18. VIII. 1936. Камінка Струмилова. С. О л і й н и к.

Праця Ваша для встановлення однієї літературної мови захоплює все більше й більше число молодих людей, головно в письмі. Наші канадійські часописи також помалу пристають до неї, хоч і є ще багато спротиву з боку старих редакторів, а передовсім складачів, що часом уважають себе за більші авторитети в мові, як самі редактори. Едмонтон, 24. VII. 1936. І. К и р і я к.

Побажання. Дуже радий збігу обставин, що дають мені змогу висловити Вам подяку за Вашу величну й корисну працю для науки нашого Народу й Батьківщини, бо Ваша праця стала джерелом, з якого ми черпаємо сили й чуємо міць в нашому майбутньому. Прийміть щирі побажання спокійної праці й многих літ. Один із багатьох, що Вас глибоко в серці шанують. 31. VIII. 1936. Юркове. Василь Д о р о ш е н к о.

Бажаю Вам, щоб Ваш ідейний замисел цілковито зреалізувався, щоб Ваша ідея єдности

мовної, а тим самим і національної, стала смолоскипом для нашої анархічної „навманщини“, що вважає себе, кожен зосібна, авторитетом у питанні рідномовнім, беручи на глум мовну нормалізацію. 21. IX. 1936. с. Чемеринці, Федір Любка.

Від Редакції й Адміністрації.

Адміністрація „Рідної Мови“ полагоджує всі замовлення передплатників раз тижнево, — по суботах.

Додаток до „Рідної Мови“. До 10 (46)-го числа „Рідної Мови“ всім нашим передплатникам додали ми окрему книжку, працю проф. Івана Огієнка: „Наука про рідномовні обов'язки“, що друкувалася в „Рідній Мові“. Додали ми цю книжку, як безплатний додаток, але сердечно просимо всіх, хто її отримав, прислати за неї 50 гр. на поширення нашого Видавництва. „Наука про рідномовні обов'язки“ — це книжка, що мусить бути в кожній українській хаті, а зміст її мусить знати кожний, хто зве себе свідомим українцем. Випустили ми цю книжку з глибокою надією, що вона широко піде в найдальші наші закутини, кожному відкриваючи очі на його рідномовні обов'язки. Рідна мова — то душа народу, — пізнаймо ж свої обов'язки супроти душі народньої! Нехай кожний, хто одержав від нас цю книжку, конче передасть її своїм знайомим і нехай знову замовляє її від нас! Цим ви поширите рідномовні ідеї й зміцните свою літературну мову.

Замовляйте, скільки прислати вам книжки: „Наука про рідномовні обов'язки“.

Боржників наших сердечно просимо не руйнувати „Рідної Мови“ й негайно поплатити їй свої борги. Не доводьте „Рідної Мови“ до зменшення!

Мистецьку оправу для III річника „Рідної Мови“ висилаємо за 1 зл. — Оправа на „Нашу Культуру“ вся розпродана.

Передплату з-за кордону (Америки, Канади, Европи й ін.) просимо висилати, коли можна, просто порученою поштою. Не пересилайте нам передплати через інші книгарні або інституції.

Виконайте свій обов'язок — приєднайте нам нових передплатників і допоможіть тим „Рідній Мові“ розбудуватися. Стан рідномовного журналу — це покажчик культури народу. Покажімо ж, що маємо високу культуру!

Потрібуємо кольпортерів на „Рідну Мову“ й „Нашу Культуру“ на вигідних умовинах. Докладніш — листовно.

Боржникам нашим розіслали ми пригадки про їх борг. Зазначуємо, що борг виираховано по кінець 1936-го року. Просимо платити!

Уповноважений „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ на Бразилію. Нашим уповноваженим на цілу Бразилію є п. Семен Кравченко. Замовляйте йому наші видання на догідних умовинах. Адреса: Simão Kravtchenko, Praça Hercilio Luz n. 6, Porto União. S-ta Catharina. Адміністрація.

До наших співробітників. Нагадуємо ще раз, що нечитких рукописів не приймаємо зовсім. Докладніш див. ч. 46 „РМ“ ст. 479.

Хто з наших співробітників подає коротенькі замітки, просимо конче подавати кожну замітку на окремому листку, щоб удогіднити працю Редактора.

Поштовий значок на відповідь. Звертаючись до Редакції чи Адміністрації, конче додайте поштового значка на відповідь. А як того не робите, не ображайтесь, що відповіді не дістаєте.

Проф. Іван Огієнко повідомляє всіх тих, що звертаються до нього в найрізніших справах, що він, на жаль, не має матеріяльної змоги відповідати на численні листи, коли до листа не додано значка на відповідь.

 — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл. поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатвики, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький*. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.